Téma:

SZAKPOLITIKAI TANULMÁNY –

A magyar középosztály az adatok tükrében

Időszak:

2014. február

Dátum:

2014. február 28.

Az anyag az NFM_SZERZ/378/1 (2012) számú szerződés teljesítésére készült

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék 2

1. Bevezető gondolatok 4

2. A jövedelmi középréteg helyzete a KSH 2011-es évre vonatkozó Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvételének (HKEF) másodelemzése alapján 5

Módszertani megfontolások 5

Elemzés – rétegképzés 6

HKEF-ből nyert adatok összefoglalása 18

3. A különböző társadalmi rétegek, különösen a középréteg egészségügyi helyzete a KSH 2009-es évre vonatkozó Európai Lakossági Egészségfelmérésének (ELEF) másodelemzése alapján 21

Módszertani megfontolások 21

Rétegképzés 22

Elemzés 23

Demográfiai jellemző 23

A különböző rétegekbe tartozók egészségi állapota 26

Gyógyszerszedés, egészségügyi intézmények, orvos látogatása 28

Egészségügyi kiadások 29

Prevenció, egészséges életmód, étkezés 32

Otthoni ártalmak 35

Munkahelyi ártalmak – fizikai tényezők 35

5. A középrétegek helyzete a 2012-es évi ESS (Európai Társadalmi Felmérés) adatfelvételének másodelemzése alapján 38

Módszertani megfontolások, értelmezési keretek 38

Az adatok elemzése 44

Politikai érdeklődés, aktivitás 44

Önkéntesség, segítségnyújtás 52

Családi állapot 54
IRODALOM 58
Felhasznált adatbázisok 58

1. Bevezető gondolatok

A következőkben három jelentős – és még frissnek mondható – szociológiai adatfelvétel eredményeit elemezzük, kifejezetten a társadalom tagozódás szempontjai mentén, különös hangsúlyt fektetve a középosztályra, illetve a társadalom középső csoportjaira. Mint előző tanulmányunkból kiderült, a középosztályt, középrétegeket számos módon meg lehet közelíteni. Mivel jelen tanulmányunk másodelemzéseken nyugszik, a megközelítésmódok alkalmazásának kialakításába nem volt módunk beleszólni, kizárólag a meglévő adatok interpretációjában próbálhattunk az elméleti keretekre támaszkodni. Éppen ezért a tanulmány szerkezete nem egységes, tematikus jellegű, hanem az elemzett adatbázisokat külön-külön fejezetekben ismertetjük, mert olykor gyökeresen eltérő módszertannal közelítettük meg a társadalmi rétegződést, amely ömlesztve lehetetlenné tenné az adatok értelmezését, és eleve megkérdőjelezi az összehasonlíthatóságot.

Az elemzett adatbázisok tehát a 2009-es Európai Lakossági Egészségfelmérés (ELEF) magyar adatai, a 2011-es Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvétel (HKÉF) – e kettő KSH-adatfelvétel, valamint a 2012-es Európai Társadalmi Felmérés (ESS) eredményeit tartalmazzák. E három adatsor értelmezésénél fontos szem előtt tartani, hogy míg a HKÉF esetén a vizsgálati egység a háztartás, a másik kettőnél a személyekre vonatkozóan tudunk adatokat kinyerni. Részben ez indokolja, hogy a fejezetek egymásutániságát nem az időbeliség strukturálja, részben pedig az, hogy míg a HKÉF elsősorban anyagi- és lakáskörülményekre vonatkozó eredményeket nyújt, a másik kettő az életmóddal jobban összefüggő adatokat kínál, az ELEF az egészség, az ESS pedig a politikai tulajdonítások és a társadalmi tőke terén.

Elemzésünk – természetesen- nem ígér átfogó képet a magyar középosztályról, az adatbázisokból kinyerhető (és kinyert) információknak csak töredékét tartalmazza, gyorsjelentések szintjén, azonban így is széleskörű és mély betekintést tud adni társadalmunk tagozódásának több meghatározó területére is.

2. A jövedelmi középréteg helyzete a KSH 2011-es évre vonatkozó Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvételének (HKEF) másodelemzése alapján

Módszertani megfontolások

A másodelemzéshez használt adatok forrásaként a KSH 2011-es HKEF SPSS-adatbázisa szolgált. Az adatfelvétel a **magánháztartásban élő** magyar állampolgárokat vizsgálta, és azok összességére reprezentatív, viszont ebből fakadóan nem vizsgálta az intézeti háztartásokat, munkás vagy kollégiumi szállásokat és más típusú háztartásokat, szállásokat sem, így a kinyert megállapítások ezekre nem vonatkoztathatók. A mintavételkor a kiválasztás alapegységéül a lakás szolgált, amelyben a háztartás és tagjainak költségvetési, fogyasztási szokásait és életkörülményeit vizsgálták. Viszont a másodelemzéshez használt adatbázisban viszonylag kevés – a szakirodalom szerinti – társadalmi rétegződést meghatározó szociodemográfiai változó állt rendelkezésünkre, így a „középosztály" (vagy jelen elemzésünkben inkább „középréteg") meghatározását két változó mentén találtuk kivitelezhetőnek: a jövedelem és a végzettség mentén. Az anyagi vagy jövedelmi, illetve a végzettség szerinti megközelítés nem példa nélküli, a szakirodalom is többször ezen nézőpontokból közelít, azonban fontos jelezni, hogy ezen kívül a gazdasági aktivitás, a végzett munka jellege, a társadalmi tőke, a kultúrafogyasztás és az életstílus szerepe is meghatározó volna a középosztályiság meghatározásához, így a HKEF adatbázisból képzett rétegeink szükségszerűen csak kétdimenziós modellként értelmezhetők és.

A jövedelmi középréteg meghatározásához a háztartások − KSH által képzett − jövedelmi deciliseit használtuk kiindulópontként. A középosztályt a 2011. évi átlag feletti jövedelműekkel azonosítottuk az elemzéshez, leszámítva a 10. jövedelemi decilisbe tartozó háztartásokat. A legfelső decilisbe tartozókat − a HKEF által elért háztartások jövedelmi „elitjeként" vagy „felső rétegként" tekintve rájuk − külön vizsgáljuk jelen másodelemzésünkben, azonban őket sem tekinthetjük tényleges „felső osztálynak" vagy „elitnek", ugyanis a valódi jövedelmi létra legtetején lévőket nem, vagy csak rendkívül kis mértékben éri el egy hagyományos statisztikai adatfelvétel, mint a HKEF. Mindazonáltal egyes kérdésekben (pl. nettó jövedelem) akár nagyon jelentős eltéréseket is tapasztaltunk az általunk jövedelmi alsó, középső és felső rétegnek aposztrofált társadalmi csoportok életkörülményei, bevételi, illetve költési szokásaiban, így a HKEF legfelső decilisébe tartozókat akár felső-középrétegként is azonosíthatjuk. (ld. 1. táblázat)

A másik rendelkezésre álló rétegképző változó a háztartásfő iskolai végzettségére vonatkozik. Bár a korábbi szakirodalom inkább az érettségi meglétét mondja ki a kulturális értelemben vett középosztályba lépés egyik feltételének, azonban a (felső)oktatás eltömegesedése miatt

mi már a diplomát azonosítottuk a kulturális értelemben vett közép, vagy felső-középosztályba tartozás feltételeként. Hozzátesszük, az adatbázisból csak a háztartásfő[1] iskolai végzettségére derül fény, a háztartás többi tagjának iskolai végzettségét nem állt módunkban vizsgálni, ami az elemzés egyik korlátja is, hiszen így a háztartásfő végzettsége alapján egész háztartásokat soroltunk be, anélkül, hogy a többi tag végzettségéről ismeretünk lenne, de ez is indokolja a diploma, mint kritérium alkalmazását. Az elemzés során azonban egyértelművé vált, hogy egyes kérdések esetén a jövedelmi középrétegen belül is szignfikáns eltérések mutatkoznak a legfeljebb érettségivel, esetleg OKJ-s végzettséggel rendelkezők és a felsőfokú végzettségű háztartásfővel bíró háztartások szokásai között.

Elemzés – rétegképzés

A HKEF 2011-es elemzése minden akkori magyarországi, azaz 3 779 074 háztartásra reprezentatív felmérés volt. Ezen háztartások 2011-es átlagos nettó bevétele 2 546 155 Ft-ot tett ki, de a medián jövedelem ennél kevesebb, 2,2 millió Ft volt, azaz a háztartások fele ennyinél kevesebből, másik fele ennél több pénzből gazdálkodhatott. Az átlagkeresetű háztartások – 10 egyenlő részre osztva a társadalmat – a 7. és 8. jövedelmi tized között helyezkednek el. Az általunk használt jövedelmi rétegképzés szerint[2] a háztartások 55,1%-a tartozik a jövedelmi alsó rétegbe (2,081 milliós háztartás), 31,4%-uk a jövedelmi középső rétegbe (1,185 millió háztartás), 13,5%-uk[3], azaz a 10. decilis pedig a jövedelmi „elitbe” vagy felső-középrétegbe (512 ezer háztartás).

[1] KSH definíció: „Egycsaládos háztartás esetén a férj vagy a férfi élettárs. Ha egy szülő eltartott gyermek(ek)kel alkot egy háztartást, akkor a szülő. Többcsaládos háztartások esetében a családfők közül az aktivitás, a nem és a kor a kiválasztás sorrendje. Ugyanez a sorrend a családot nem képező háztartások esetén is. (A háztartásfő fogalma azonos a népszámlálásban használatos definícióval.)”
(forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy10m.pdf - letöltve: 2014.01.12.)

[2] Az átlagos nettó jövedelem alatti háztartások: jövedelmi alsó réteg, az átlagos nettó jövedelem feletti (de nem a 10. decilisbe tartozó) háztartások: jövedelmi középső réteg, a 10. decilisbe tartozó háztartások: jövedelmi felső réteg

[3] Egy decilis alapvetően a társadalom 10%-os egységét jelenti, itt azonban az elemzési egység a háztartások és nem az egyes személyek voltak, egy-egy háztartás viszont különböző számú tagból áll. A KSH ennek figyelembevételével képezte a deciliseket, így egy decilis nem feltétlenül a társadalom 10%-át teszi ki a fenti táblázatban, hanem +/− néhány %-os eltérés előfordulhat.

1. táblázat: a decilisekhez tartozó átlagjövedelmek

Egy főre jutó nettó jövedelem szerinti decilis	Átlag	Median
1. jövedelmi tized	1 347 014 Ft	1 321 500 Ft
2. jövedelmi tized	1 805 270 Ft	1 735 368 Ft
3. jövedelmi tized	2 073 808 Ft	2 000 707 Ft
4. jövedelmi tized	2 213 229 Ft	2 186 681 Ft
5. jövedelmi tized	2 297 556 Ft	2 394 638 Ft
6. jövedelmi tized	2 359 977 Ft	1 937 400 Ft
7. jövedelmi tized	2 336 703 Ft	2 101 436 Ft
8. jövedelmi tized	2 646 154 Ft	2 400 000 Ft
9. jövedelmi tized	2 918 247 Ft	2 791 440 Ft
10. jövedelmi tized	**4 065 904 Ft**	**3 526 893 Ft**
Total	2 546 155 Ft	2 200 483 Ft

A középosztályiság másik, kulturális kritériumának tekintettük a diploma meglétét is. A jövedelmi középső rétegbe tartozó háztartások háztartásfőinek 19,4%-ának volt felsőfokú végzettsége. Ez az összes háztartás 6,1%-át jelenti, ám a jövedelmi alsó és felső réteg diplomásaival együtt számolva, kijelenthető, hogy az összes magyarországi háztartás háztartásfőjének ~17%-a diplomás. A középrétegbe tartozó diplomás háztartásfőjű háztartások külön történő vizsgálata azért is indokolt, mert ezen háztartásoknál csak a 10. jövedelmi decilis diplomás háztartásfőjű háztartásainak nagyobb a bevétele (ld. 1. ábra), azaz a középrétegen belül is kiugró életvitelre van lehetőségük.

A továbbiakban általában jövedelmi rétegek szerint vizsgáljuk az egyes kérdéseket, ám, ahol releváns eltérés mutatkozik, ott a jövedelmi rétegződés mellett, második dimenzióként megvizsgáltuk az egyes kérdéseket iskolai végzettség szerint is.

1. ábra: A különböző jövedelmi rétegbe tartozó és iskolai végzettségű háztartásfővel bíró háztartások 2011. évi nettó jövedelme

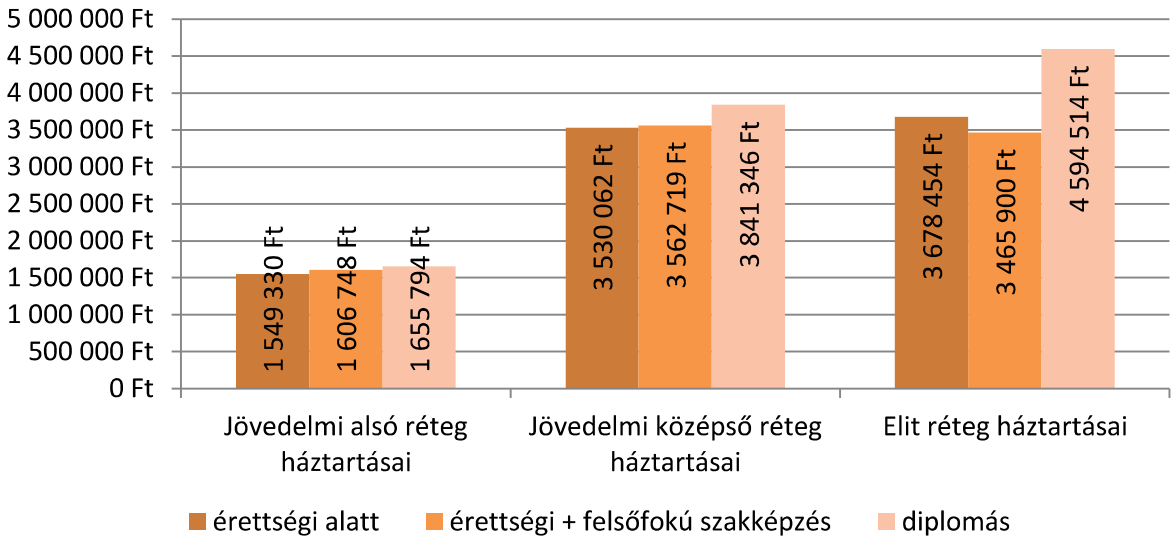

Ugyanitt azt is érdemes megfigyelni, hogy az alsó jövedelmi réteg háztartásainak átlagbevétele lényegében minden iskolai végzettségű háztartásfő esetén fele a középrétegbeli átlagjövedelemnek.

Különbség fedezhető fel a lakóhely tekintetében is az egyes rétegek között. A jövedelmi középréteg háztartásai többségében vidéken, kisebb városokban helyezkednek el, ám a jövedelmi elit egy jelentős hányada lakik Budapesten, és közel egyharmaduk nagyvárosban.

2. ábra: A különböző jövedelmi rétegbe tartozó háztartások elhelyezkedése településtípus szerint

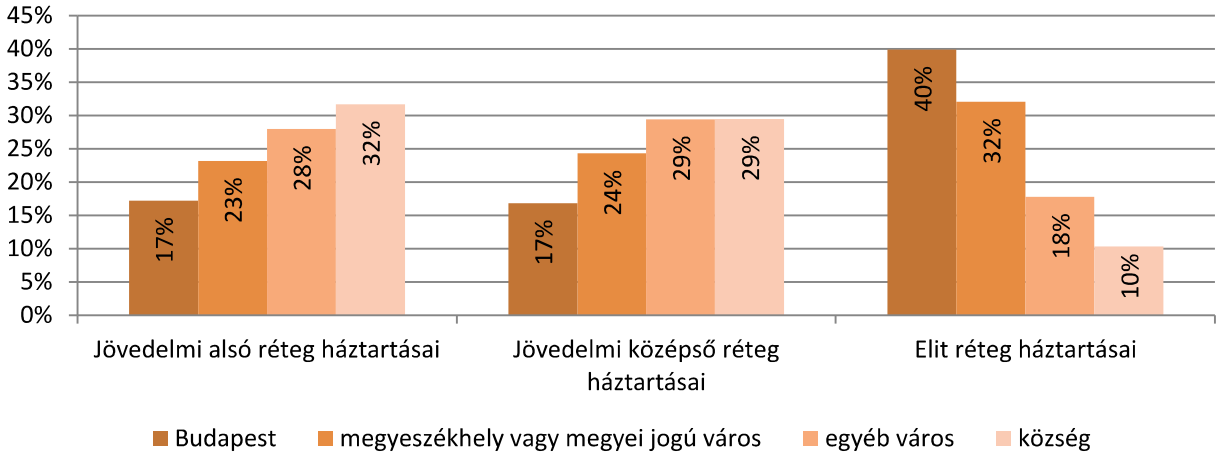

Ugyanitt kiemelendő az is, hogy mivel a jövedelmi alsó réteg háztartásainak száma a társadalom összes háztartásának több mint felét teszi ki, így (Budapesten kívül) minden településtípusú településen átlagosan többségben vannak a jövedelmi alsó rétegbe tartozó háztartások, de a fővárosi háztartásoknak is 47%-át ezen alsó rétegbe tartozó háztartások teszik ki. Ezen kívül a budapesti háztartások 26%-a a jövedelmi középrétegbe, 27%-a a felső

rétegbe tartozik, de utóbbiak aránya a kisebb településeken már kevesebb, a községekben élő háztartások mindössze 5%-a tartozik a felső rétegbe. A diplomás háztartásfőjű háztartások többsége viszont minden rétegből inkább a fővárosban vagy nagyobb városokban él.

Régiók tekintetében – a fentiek alapján is – egyértelmű, hogy a magasabb keresetű háztartások inkább a fővárost is magában foglaló Közép-Magyarországi Régióban élnek, azonban a legnagyobb egyenlőtlenséget az Észak-Alföldi Régióban regisztrálta a felmérés. Itt a jövedelmi felső réteg mindössze a háztartások 7%-át teszi ki, a középső 29%-ot, az alsó rétegbeli háztartások viszont az összes háztartás 64%-át jelenti.

A középső és felső réteg kimagaslóan nagy aránya lakik *sűrűn lakott*[4] területeken. Velük szemben az alsó és középső jövedelemi réteg alulképzett háztartásfőjű háztartásai viszont nagyobb arányban élnek ritkán lakott területeken.

3. ábra: A különböző jövedelmi kategóriákba tartozó és iskolai végzettségű háztartásfőjű háztartások környezetének urbanizációs foka

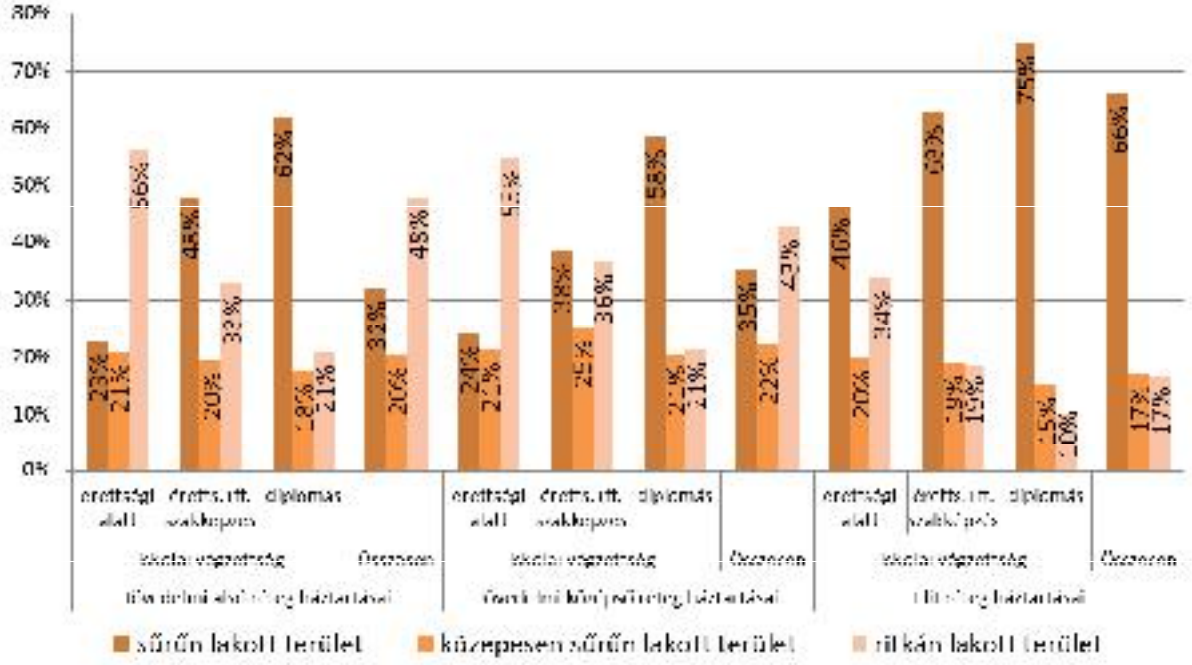

Érdekes összefüggések figyelhetők meg, ha megvizsgáljuk a különböző jövedelmi rétegbe tartozó háztartásfők életkori megoszlását is. A **jövedelmi középrétegbe** tartozó háztartások

[4] **Sűrűn lakott terület**: szorosan összefüggő településegyüttes, ahol minden településnek több mint 500 fő/km2 a népsűrűsége, és amelynek népessége legalább 50 000 fő.

Átlagosan lakott terület: sűrűn lakott területbe nem tartozó, szorosan összefüggő települések együttese, amelyek népsűrűsége külön-külön meghaladja a 100 fő/km2-t, és össznépességük legalább 50 000 fő, vagy sűrűn lakott területtel határosak.

Ritkán lakott terület: Olyan szorosan összefüggő településegyüttes, amely nem tartozik sem a sűrűn lakott terület, sem az átlagosan lakott terület kategóriájába. A többi 100 fő/km2 népsűrűséget meghaladó település, mivel nem alkot legalább 50 fős településegyüttest, „feloldódik" a ritkán lakott területekben (http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2008/2008_12/2008_12_1077.pdf)

háztartásfőinek többsége középkorú, 35-59 évesekből áll. Ezzel szemben az átlag jövedelem alatti és a 10. decilisbe tartozó, felső rétegbe tartozó háztartások háztartásfői között nagyobb a nyugdíjas korúak aránya. De ez félreértésre adhat okot. Mindez nem azt jelenti, hogy az alsórétegbeliek vagy az elitbe tartozók többsége nyugdíjas korú, és a középrétegbeliek jellemzően aktívkorúak, hanem mindez csupán a háztartásfő életkorára vonatkozik.

4. ábra: A különböző jövedelmi rétegbe tartozó háztartásfők életkori megoszlása

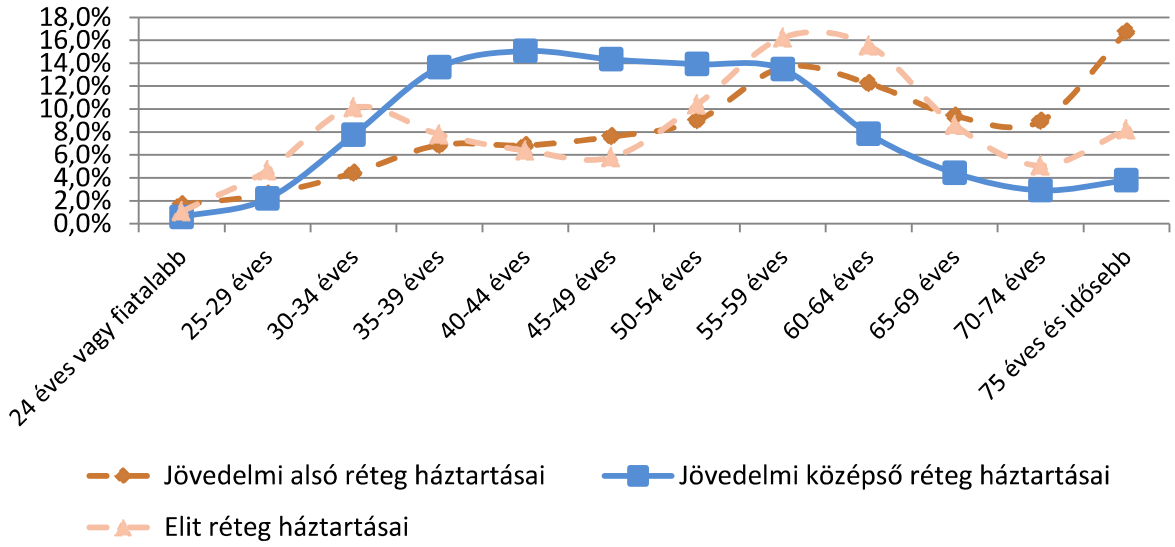

Mivel a középrétegbeli háztartások háztartásfőinek jelentős hányada aktív korú, nem meglepő, hogy a háztartások összetételét gazdasági aktivitás szerint vizsgálva kiderül, hogy a középrétegbeli, de a felsőrétegbeli háztartások is túlnyomó többségében aktív háztartások, azaz legalább 1 fő keresettel rendelkező lakik bennük.

5. ábra: A különböző jövedelmi rétegekbe tartozó háztartások a tagok gazdasági aktivitása szerint

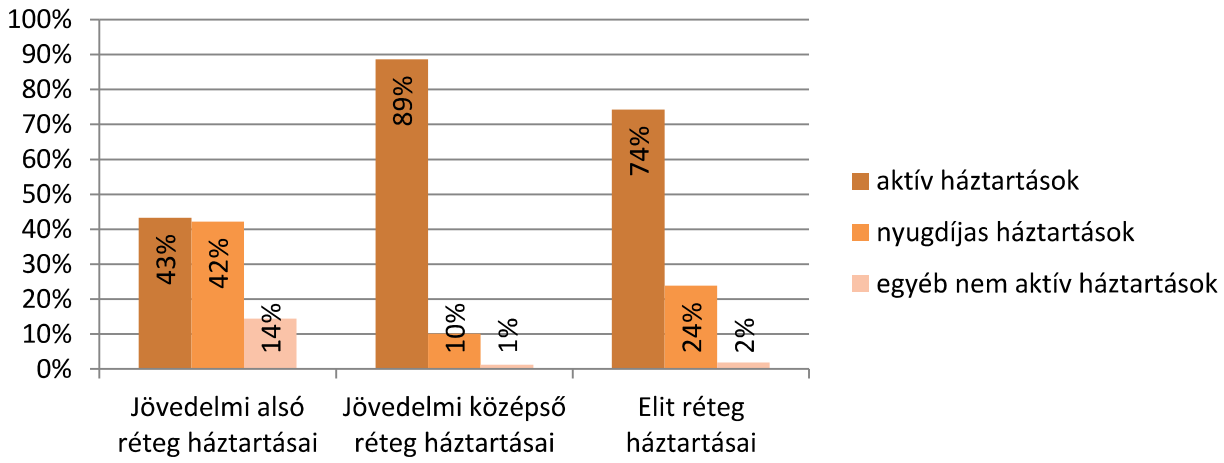

Ha csak a háztartásfőt vesszük figyelembe, akkor is egyértelművé válik, hogy a középső és felső jövedelmi réteg háztartásfői túlnyomórészt aktív keresők. Ezzel szemben az alsórétegbeli háztartások háztartásfőinek többsége „nem aktív háztartásban” él.

6. ábra: A különböző jövedelmi rétegekbe tartozó háztartások a háztartásfő aktivitása szerint

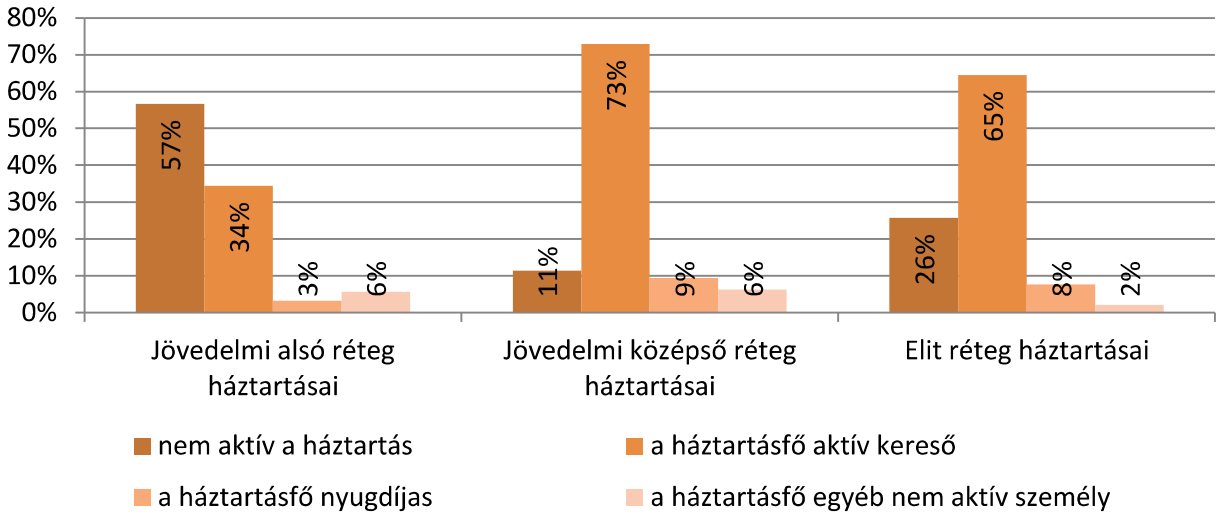

A jövedelmi középréteg háztartásaiban túlnyomórészt házaspár is él. Hogy a jövedelmi alsó és felső rétegben nincs házaspár, annak oka lehet a számos háztartásfő nyugdíjas kora is.

7. ábra: A különböző jövedelmi rétegbe tartozó háztartások csoportosítása aszerint, hogy van-e házaspár a háztartásban

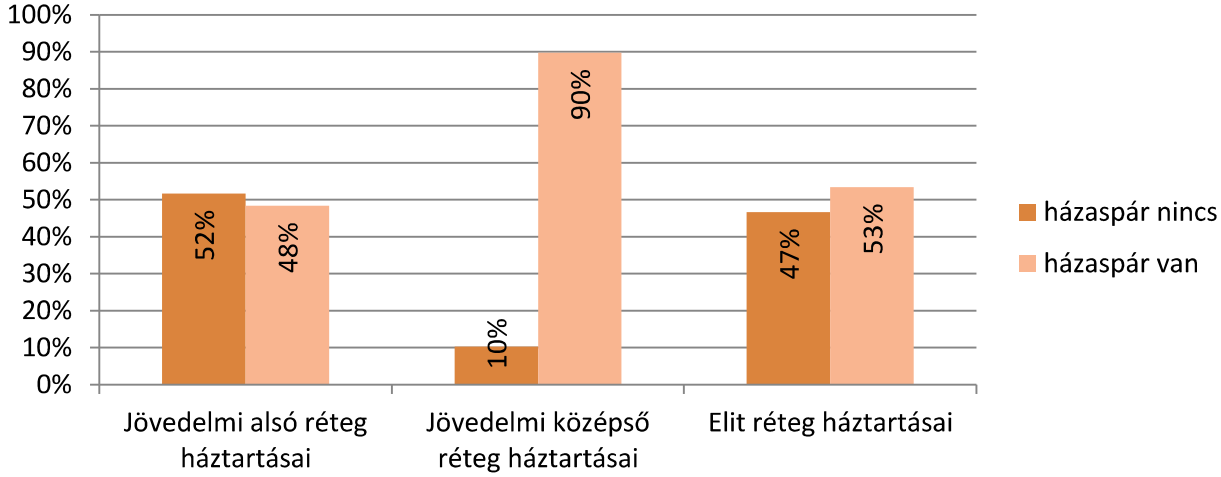

A jövedelemelvárásokat vizsgálva mindenképp szembetűnő jelenség, hogy a középső jövedelmi rétegbe tartozók háztartásonkénti jövedelemelvárása a legmagasabb a különböző jövedelmi kategóriákba tartozó háztartásokon belül. Ennek az is oka lehet, hogy a HKEF felmérés szerinti középső réteg háztartásai jellemzően több tagból állnak, és 89%-uk aktív háztartás, így a kiadásaik is magasabbak. Ugyanez a tendencia akkor is megállapítható, amennyiben a háztartásfők iskolai végzettsége szerint vizsgáljuk a kérdést. A középső

rétegbe tartozó, alacsony iskolai végzettséggel bíró háztartásfőjú háztartások a nagyon szűkös megélhetéshez is átlagosan 192 ezer Ft-ot tartanának megfelelőnek, míg a diplomás háztartásfővel rendelkező házartások ugyenebből a rétegből 208 ezer Ft-tal elégednének meg a nagyon szűkös megélhetéshez. Az átlagos megélhetéshez átlagosan 332 ezer Ft-tal lennének elégedettek.

2. táblázat: Havi jövedelemelvárások jövedelmi rétegek és a háztartásfő végzettsége szerint

Rétegek	Végzettség	Nagyon szűkös megél-hetéshez	Szerény megél-hetéshez	Átlagos megél-hetéshez	Jó megél-hetéshez	Nagyon jó megél-hetéshez
Jövedelmi alsó réteg háztartásai	érettségi alatt	120 853 Ft	159 619 Ft	212 821 Ft	281 905 Ft	376 153 Ft
	érettségi + felsőfokú szakképzés	130 298 Ft	169 452 Ft	224 227 Ft	297 911 Ft	402 288 Ft
	diplomás	131 701 Ft	172 521 Ft	232 624 Ft	317 722 Ft	446 972 Ft
Jövedelmi középső réteg háztartásai	érettségi alatt	**192 115 Ft**	**248 294 Ft**	**328 309 Ft**	**431 336 Ft**	**574 985 Ft**
	érettségi + felsőfokú szakképzés	**198 931 Ft**	**256 460 Ft**	**334 415 Ft**	**437 645 Ft**	**589 003 Ft**
	diplomás	***207 551 Ft***	***262 599 Ft***	***342 325 Ft***	***452 059 Ft***	***615 880 Ft***
Elit réteg háztartásai	érettségi alatt	158 350 Ft	205 628 Ft	269 919 Ft	356 855 Ft	471 925 Ft
	érettségi + felsőfokú szakképzés	166 174 Ft	212 032 Ft	276 026 Ft	369 352 Ft	504 258 Ft
	diplomás	190 429 Ft	241 939 Ft	316 234 Ft	431 996 Ft	613 354 Ft

Mindemellett meglepő, hogy a jövedelmi középréteg háztartásai átlagosan csak az általuk „szerénynek” tartott megélhetéshez keresnek eleget. Az alsó rétegbe tartozók csak az általuk „nagyon szűkösnek” tartott, a felső decilisbe tartozó háztartások pedig a szerintük „átlagos”

megélhetéshez keresnek eleget. Az átlagosan jónak és nagyon jónak tartott jövedelemszintet egyik réteg átlagkeresete sem éri el, legfeljebb egyénileg egy-egy háztartás adott olyan választ, hogy a nettó bevétel eléri azt a szintet, amit jónak vagy nagyon jónak tart.

A jövedelmi alsó réteg havi átlagkeresete csak ~7000 Ft-tal több, mint a nagyon szűkös megélhetéshez elégnek tartott átlagbevétel, de az átlagosan szerénynek tartott bevételszinthez képest átlagosan 32 ezer Ft-tal keresnek kevesebbet. A jövedelmi középső réteg az átlagosan szerénynek tartott jövedelemhez képest 46 ezer Ft-tal többet keres, ám az átlagosan „átlagosnak" tartott jövedelemtől már 33 ezer Ft-tal marad el e réteg átlagkeresete. Az elit réteg átlagbevétele pedig még eléri az átlagosnak tartott szintet, ám a szerintük „jó" megélhetéstől 60, a „nagyon jó" keresettől 215 ezer Ft-tal marad el a réteg havi átlagbevétele.

8. ábra: Az éves nettó jövedelem és az évesített havi jövedelemelvárások közti különbség a különböző jövedelmi rétegek háztartásaiban

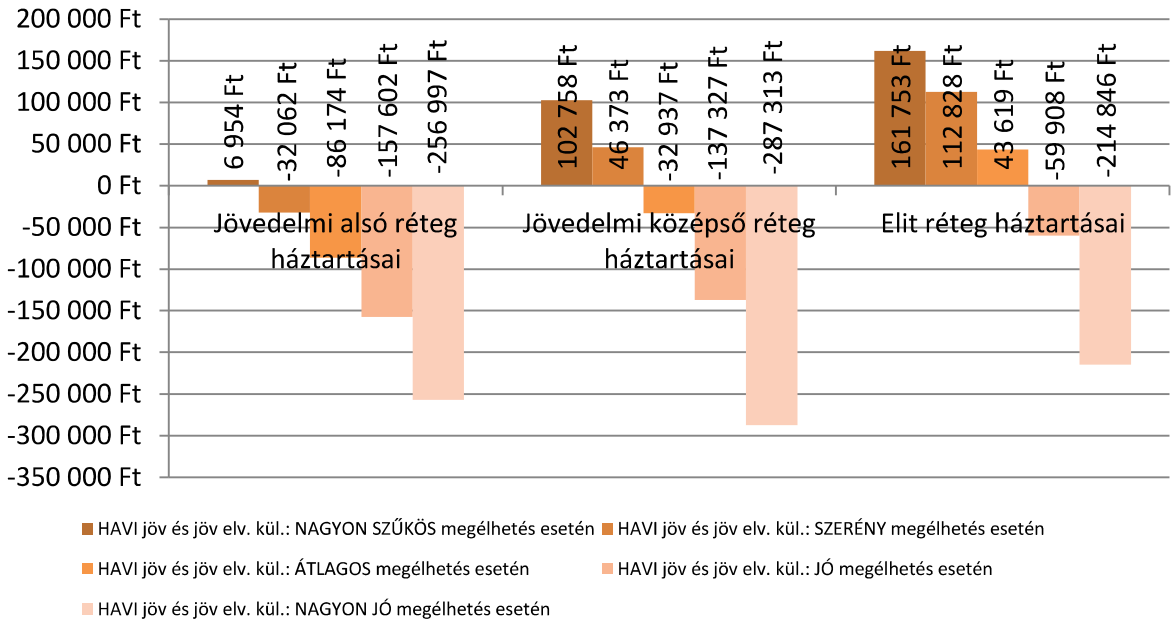

Ha az egyes háztartásokat éves kiadásainak összege szerint is decilisekre osztjuk, úgy kiderül, hogy a jövedelmi középréteg háztartásai főképp a 4-9. kiadási decilisbe tartoznak, míg a 10. jövedelmi decilis háztartásainak jelentős hányada a 9. és 10. kiadási decilisbe, azaz míg az alacsonyabb bevétellel rendelkezők rendre kevesebbet költenek, illetve aránylag jobban eloszlanak a keveset és sokat költő háztartások, addig a legmagasabb bevétellel rendelkezők inkább a kiugróan sokat költők közé tartoznak.

9. ábra: A különböző jövedelmi rétegek csoportosítása kiadási decilisek szerint

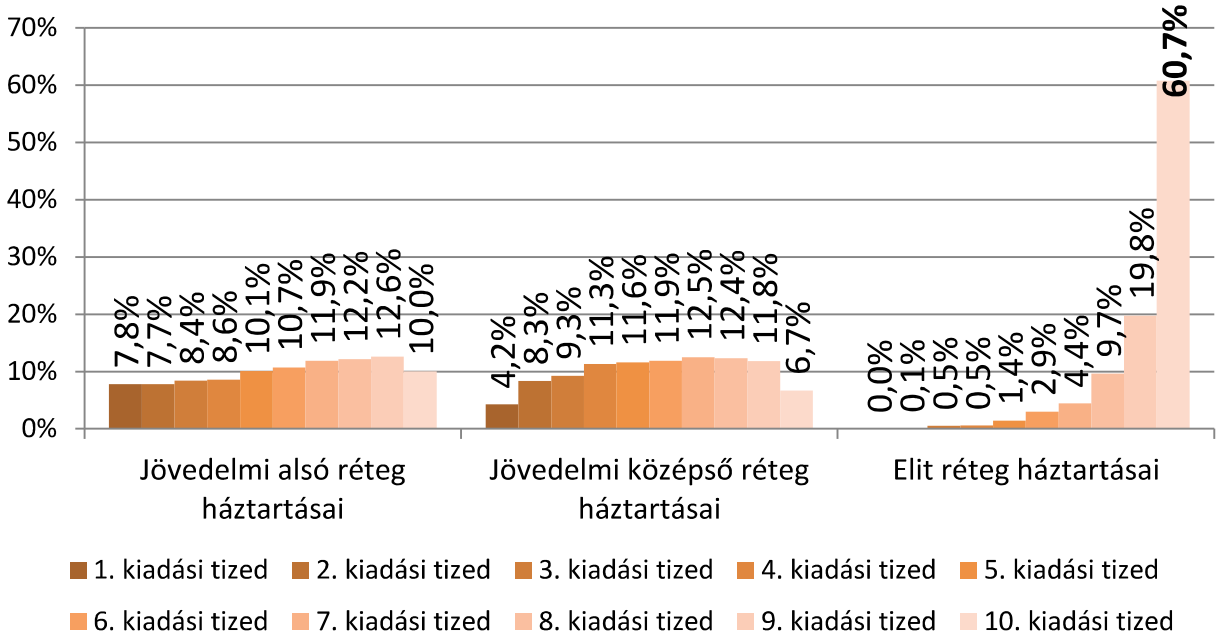

A 3. táblázat alapján (ld. következő oldal) általánosan megállapítható, hogy az egyes rétegeken belül is jelentős eltérés mutatkozik egy-egy kiadástípusra szánt éves összegében. A rétegek között főleg az alsó réteg által elköltött összeg különbözik a középső, illetve a felső réteg kiadási összegétől. A felső két réteg kiadásai között nincs akkora különbség, sőt megállapítást nyert, hogy a középső réteg egyes kiadási típusokra többet költ, mint a felső rétegbe tartozó háztartások. Bár átlagosan mindkét réteg jóval többet költ, mint az alsó réteg, az iskolai végzettség ebben a két rétegben is jelentős befolyással bír. A magasabb végzettségű háztartásfőjű háztartások látványosan többet költenek bizonyos tételekre, mint az azonos rétegbe tartozó, de alacsonyabb iskolai végzettségű háztartásfővel bíró háztartások.

3. táblázat: A különböző jövedelmi rétegekbe tartozó és iskolai végzettségű háztartásfőjű háztartások egyes kiadásainak éves összege

		KIADÁS ÖSSZESEN	élelmiszer	házon kívüli étkezés	Ruházkodás	Lakásfenn-tartás	Lakás-felszerelés	Lakásépítés, ingatlan-vásárlás	Egészségügy	Művelődés, szórakozás	Nagy értékű, tartós fogyasztási cikkek	Szolgáltatási kiadások
Jövedelmi alsó réteg háztartásai	érettségi alatt	1 453 144 Ft	390 170 Ft	113 148 Ft	42 732 Ft	435 608 Ft	59 921 Ft	2 803 492 Ft	113 946 Ft	67 058 Ft	143 023 Ft	312 341 Ft
	érettségi + felsőfokú szakképzés	1 663 857 Ft	395 909 Ft	134 960 Ft	56 520 Ft	492 217 Ft	68 745 Ft	2 842 269 Ft	116 929 Ft	111 819 Ft	156 305 Ft	463 572 Ft
	diplomás	2 003 664 Ft	419 997 Ft	146 049 Ft	82 549 Ft	529 552 Ft	85 979 Ft	325 558 Ft	157 029 Ft	160 935 Ft	268 156 Ft	622 817 Ft
	Összesen	1 546 861 Ft	393 835 Ft	124 881 Ft	49 348 Ft	456 737 Ft	64 064 Ft	2 664 947 Ft	117 952 Ft	86 415 Ft	157 767 Ft	373 327 Ft
Jövedelmi középső réteg háztartásai	érettségi alatt	**2 510 112 Ft**	**649 248 Ft**	**133 529 Ft**	**108 229 Ft**	**614 040 Ft**	**99 390 Ft**	**1 343 696 Ft**	**148 213 Ft**	**154 781 Ft**	**231 779 Ft**	**590 465 Ft**
	érettségi + felsőfokú szakképzés	**2 764 888 Ft**	**664 850 Ft**	**175 970 Ft**	**123 114 Ft**	**635 362 Ft**	**109 822 Ft**	**1 475 716 Ft**	**155 499 Ft**	**230 264 Ft**	**239 186 Ft**	**759 701 Ft**
	diplomás	**3 273 825 Ft**	**747 112 Ft**	**225 685 Ft**	**169 726 Ft**	**672 880 Ft**	**153 367 Ft**	**1 467 422 Ft**	**222 451 Ft**	**344 107 Ft**	**259 368 Ft**	**968 192 Ft**
	Összesen	***2 738 229 Ft***	***673 107 Ft***	***172 348 Ft***	***124 940 Ft***	***632 149 Ft***	***113 104 Ft***	***1 422 640 Ft***	***164 930 Ft***	***215 440 Ft***	***240 074 Ft***	***716 913 Ft***
Elit réteg háztartásai	érettségi alatt	2 387 024 Ft	542 609 Ft	191 966 Ft	100 709 Ft	603 646 Ft	112 439 Ft	974 768 Ft	151 309 Ft	163 118 Ft	187 262 Ft	633 165 Ft
	érettségi + felsőfokú szakképzés	2 616 246 Ft	566 308 Ft	207 490 Ft	125 630 Ft	598 988 Ft	129 361 Ft	1 384 335 Ft	181 669 Ft	253 326 Ft	241 974 Ft	783 417 Ft
	diplomás	3 760 182 Ft	694 765 Ft	280 250 Ft	197 817 Ft	658 362 Ft	171 677 Ft	10 103 417 Ft	250 196 Ft	462 779 Ft	307 772 Ft	1 162 389 Ft
	Összesen	3 150 691 Ft	626 661 Ft	249 068 Ft	158 131 Ft	629 472 Ft	147 897 Ft	5 182 757 Ft	211 036 Ft	344 907 Ft	267 538 Ft	948 154 Ft

HKEF-ből nyert adatok összefoglalása

Tipikus alsórétegbeli háztartás jellemzői:

- A háztartások 55 %-a tartozik ide
- A háztartásfők 7,5%-a diplomás
- Kb. harmaduk Budapesten él
- Észak-Alföldön a leginkább felülreprezentáltak: az ottani háztartások kétharmada ide tartozik
- A jövedelmi alsó réteg háztartásfői főképp nyugdíjasok (43%), esetleg teljes munkaidős alkalmazottak (27%)
- Az ide tartozó háztartások nagyobb részében (52%) nő a főkereső (ennek részben oka lehet a nyugdíjas háztartások felülreprezentáltsága)
- A jövedelmi alsóréteg főkeresői főképp szakképzettséget nem igénylő; építőipari; gépkezelői, szerelői, járművezetői; szolgáltatás jellegű foglalkozást űznek
- E rétegben a legmagasabb a nyugdíjas (42%) és egyéb nem aktív háztartások aránya (14%)
- Az aktív keresők átlaga: 0,58
- A háztartások csak 48%-ában él házaspár (is). Ennek oka lehet a számos háztartásfő nyugdíjas kora is.
- Az alsó rétegbeli háztartások 1,78 milliós évi átlag bruttó fizetésükből átlag 1,57 millió Ft-ot kaptak kézhez
- A háztartások éves nettó jövedelmének átlaga: 1 571 600 Ft
- A legkevesebb féle hitellel (háztartásonként átlagosan 2,52) rendelkeznek
- A havi átlagos hiteltörlesztésük összege: 43 ezer Ft
- A hitellel rendelkezők hitelkitettségének százalékos aránya körükben volt a legmagasabb 2011-ben (34,3%), azaz a bevételüknek átlagosan a 34,3%-át költötték hiteltörlesztésre. Ez az arány majdnem kétszer akkora, mint a másik két rétegben.
- Jelentősen kevesebbet költenek élelmiszerre (évi átlag 394 ezer Ft-t) és ruházkodásra (évi átlag 49 ezer Ft), mint a másik két réteg.
- Lakásfenntartási költségeik arányaiban kevésbé maradnak el a másik két rétegétől, azonban összegszerűen nagy a különbség: évi átlag 457 ezer Ft-t költenek erre, ez majdnem 180 ezer Ft-tal kevesebb, mint a másik két csoport átlagos ráfordítása.
- A lakásépítésre fordított éves átlagos kiadásaik viszont a középső csoporténál magasabbak: átlagosan 2,66 millió Ft
- Átlagosan a legkevesebbet költik az egészségükre: évente 118 ezer Ft-t
- Kimagaslóan keveset költenek művelődésre, szórakozásra (évi átlag 86 ezer Ft-t), valamint szolgáltatásokra (évi átlag 373 ezer Ft)

- A háztartások meghatározó aránya (~60%) él 80 m2-nél kisebb alapterületű ingatlanban, amelyek 94%-a 1989 előtt épült.
- A KSH fogyasztási egységeivel számolva a háztartások 29%-a él létminimum alatt (nincsenek jelentős eltérések a különböző fogyasztásiegység-számítások szerint)

Tipikus középrétegbeli háztartás jellemzői:

- A háztartások 31,4%-a tartozik ide
- A háztartásfők közel 19,4%-a diplomás.
- 17%-uk él Budapesten, 29-29%uk kisebb városokban illetve községekben él
- Legnagyobb arányban Nyugat-Dunántúlon és Pest megyében élnek, mindkét terület lakóinak 38%-a a jövedelmi középhez tartozik
- A középrétegbeli háztartásfők többsége középkorú, (35-59 éves)
- A háztartásfők főként teljes munkaidős alkalmazottak (62,1%)
- A főkeresők nagyobb aránya 60 év alatti
- A háztartások nagy többségében (69%) férfi a főkereső
- A főkeresők főként felső- vagy középfokú végzettséget igénylő, vagy ipari, gépkezelői, járművezetői, szerelő munkát végeznek.
- A középrétegbe tartozó háztartások 3-4 fősek
- Az aktív háztartások aránya 89%
- A háztartások aktív keresőinek átlagos létszáma 1,67 fő
- A jövedelmi középréteg háztartásaiban túlnyomórészt házaspár (is) él (90%-ukban).
- A középrétegbeli háztartásoknak 4,5 milliós évi átlag bruttó bevételük van
- A háztartások éves nettó jövedelmének átlaga 3 600 605 Ft (közülük a diplomás háztartásfővel rendelkező háztartások átlagjövedelme 3 841 346 Ft)
- A másik két csoporthoz képest a legmagasabb jövedelmi elvárásokkal rendelkeznek
- A legtöbbféle (de nem legnagyobb összegű) hitellel rendelkeznek: A hiteleseknek átlagosan 2,85 hitelük van háztartásonként
- A havi átlagos hiteltörlesztésük összege 54 ezer Ft háztartásonként
- A hitelkitettségük százalékos aránya nem tér el a felső rétegétől: 18,5%
- Kimagaslóan sokat költenek élelmiszerre (évi átlag 673 ezer Ft-ot – a diplomás jövedelmi közép csoportja költi átlagosan a legtöbbet erre: évi átlag 747 ezer Ft-ot)
- Lakásfenntartási költségeik nagyjából megegyeznek a felső réteg ráfordításaival, mindkét réteg kb. évi 630 ezer Ft-t költ erre évente
- Lakásépítésre fordított éves átlagos kiadásaik a legalacsonyabbak: 1,423 millió Ft
- Egészségügyi ráfordításaik terén középen állnak: évente átlagosan 165 ezer Ft-t költenek erre

- Művelődésre és szórakozásra évente átlagosan 215 ezer Ft-ot szolgáltatásra 717 ezer Ft-ot
- Közülük élnek a legnagyobb arányban 80 m^2-nél nagyobb alapterű ingatlanban (61,3%-uk), és 1990 után épült épületben (13,5%-uk)
- A KSH fogyasztási egységeivel számolva a réteg háztartásainak 4%-a létminimum alatt él!

Tipikus felső(közép)rétegbeli háztartás jellemzői:

- A háztartások 13,4%-a tartozik ide
- A háztartásfők 50,1%-a diplomás
- 40%-uk Budapesten él (ez a budapesti háztartások 27%-a felsőrétegbeli), tizedük pedig községekben
- A háztartásfők főképp teljes munkaidős alkalmazottak, kisebb mértékben nyugdíjasok
- A háztartások kétötödében nő a főkereső
- A felső réteg főkeresői felsőfokú / középfokú képzettséget igénylő vezetői, vagy törvényhozói foglalkozást űznek
- A háztartások 74%-a aktív, 24%-a nyugdíjas
- Az aktív keresők átlaga ezen háztartásokban 1,16 fő
- A háztartásoknak csak 53%-ában él házaspár (is). (Ennek oka lehet a számos háztartásfő nyugdíjas kora is.)
- Az évi átlagos bruttó bevételük 5,55 millió Ft
- A háztartások éves nettó jövedelmének átlaga: 4 065 904 Ft (közülük a diplomás háztartásfővel rendelkező háztartások átlagjövedelme 4 594 514 Ft)
- Háztartásonként átlagosan 2,63 hiteltípussal rendelkeznek.
- A havi átlagos hiteltörlesztés összege ezen réteg háztartásaiban a legmagasabb: 62 ezer Ft
- A hitelkitettség százalékos aránya nem tér el a középső rétegétől: 19 %
- Kevesebbet költenek élelmiszerre, mint a középső réteg (havi átlag 627 ezer Ft-ot), de a házon kívüli étkezésre jóval többet szánnak
- Lakásépítésre fordított éves átlagos kiadásaik a legmagasabbak: 5,183 millió Ft
- Egészségügyre átlagosan ők költenek a legtöbbet, évente 211 ezer Ft-ot.
- Művelődésre, szórakozásra kimagaslóan sokat költenek (évi átlag 345 ezer Ft-ot)
- Szolgáltatásokra évi átlag 948 ezer Ft-juk ment el 2011-ben
- Nagyobb részük (58%) 80 m^2-nél kisebb alapterületű ingatlanban él, az általuk lakott épületek 9,9%-a épült 1990 után.

3. A különböző társadalmi rétegek, különösen a középréteg egészségügyi helyzete a KSH 2009-es évre vonatkozó Európai Lakossági Egészségfelmérésének (ELEF) másodelemzése alapján

Módszertani megfontolások

Az Európai Lakossági Egészségfelmérés másodelemzéséhez a KSH 2009. évre vonatkozó adatbázisához volt hozzáférésünk. Az adatok a 15. életévüket betöltött magyarországi, nem intézményekben élő, bejelentett lakcímmel bíró lakosokra reprezentatív, viszont ebből fakadóan nem vizsgálta az intézeti háztartásokban, munkás vagy kollégiumi szállásokon és más típusú háztartásokban élők egészségi állapotát, így a kinyert megállapítások az e helyeken élőkre nem vonatkoztathatók. A mintanagyság 5051 fő volt. Az elemzés súlyozásához használt sarokszámok: „régió, nem és hét korcsoport szerinti népességszámok; 1, 2, 3 és legalább 4 tagú háztartásban élők száma régiónként; régió, településnagyság-kategória, nem és három korcsoport szerinti népességszámok." (Elef 2009 felmérés adatszótára)

A másodelemzéshez felhasználható adatbázisban kevés – szakirodalom szerinti – társadalmi rétegződést meghatározó szociodemográfiai változó állt rendelkezésünkre, így a társadalmi középréteg meghatározását két ordinális mérési szintű változó durva összevonása révén találtuk kivitelezhetőnek: a háztartások nettó bevételeiből képzett kvintilisek[5], illetve a válaszadók befejezett iskolai végzettsége mentén. Folytonos jövedelmi változó[6] hiányában nem volt lehetőségünk a HKEF-ben is használt besorolásra (középréteg = átlag feletti fizetés, kivéve a 10. decilis). Ehelyett a kvintiliseket egyből az iskolai végzettséggel kombináltuk. Így hoztuk létre a társadalmi rétegváltozót három réteggel: alsó, közép- és felső réteg:

- **Alsó réteg**: 1. és 2. kvintilis tagjai mind + a 3. kvintilis tagjai BA diplomáig
- **Középréteg**: 3. kvintilis: MA és doktori diplomától + 4. kvintilis tagjai mind + 5. kvintilis tagjai az érettségiig
- **Felső réteg**: 5. kvintilis BA, MA, doktori diplomával bíró tagjai
    - Utóbbinál ugyanazt feltételeztük, mint a HKEF-adatfelvételnél: a tényleges „elit" tagjai nem vagy csak minimális létszámban érhetők el kérdőíves felmérések során, ezért, hogy arányuk ne 20% legyen, csak a diplomás tagokat számoltuk ide

[5] a válaszadók jövedelem szerinti sorba rendezése utáni felosztása 5 egyenlő részre
[6] amikor a válaszadó konkrétan megmondja a háztartás bevételének összegét (mint pl. a HKEF-ben)

- Mindazonáltal fontos kiemelni, hogy a felső réteg természetesen nem csak diplomásokból tevődik össze a valóságban, viszont az adatbázis nem enged ennél finomabb szűrést, **ezért a vizsgálat során kapott adatok csak nagyságrendileg vehetők figyelembe!** A bemutatott adatokban a néhány százalékos eltérések még nem feltétlenül jelentenek valódi, látványos eltéréseket a valóságban!

Az anyagi, illetve a végzettség szerinti megközelítés nem példa nélküli, fontos jelezni azonban azt is, hogy ezen kívül a gazdasági aktivitás, a végzett munka jellege, a társadalmi tőke, a kultúrafogyasztás és az életstílus szerepe is meghatározó volna a középosztályiság meghatározásához, így az ELEF adatbázisából képzett rétegeink szükségszerűen csak kétdimenziós modellként értelmezhetők.

Rétegképzés

Mivel a kapott SPSS-adatbázisban csak jövedelmi kvintilisek szerepeltek, ezekkel mindössze 20%-os tagolásokkal számolhattunk, ami nem elégséges ahhoz, hogy különálló, csak jövedelmi réteget is képezzünk, hiszen így az alsó réteg 60, a közép- és felsőréteg 20-20%-a lenne a mintának. A kvintiliseket tehát rögtön összevettettük az alábbi, az ELEF által regisztrált iskolai végzettségi kategóriákkal, amelynek eredménye az 1. táblázatból és 1. ábráról is leolvasható.

4. *táblázat: Az általunk képzett társadalmi rétegekbe tartozók befejezett iskolai végzettsége*

	kevesebb mint 4 általános	**kevesebb mint 8 általános**	**8 általános**	**gimn. éretts, szakmunk, szakkép.**	**felsőfokú, max. BA**	**MA + doktori**	**Összesen**
alsó réteg	0,9%	5,3%	29,6%	59,6%	4,5%		100%
középréteg	0,3%	4,2%	15,1%	58,2%	21,6%	0,7%	100%
felső réteg					***94,9%***	***5,1%***	100%

Az így képzett társadalmi rétegek alapján a középső réteg ~egyharmadát teszi ki a 15 évnél idősebb magyar társadalomnak. Ez nagyságrendileg megközelíti a HKEF-ben kapott arányokat is, ahol a középréteg arányát kb. 34%-ban, a felső rétegét pedig kb. 13%-ban állapítottuk meg.

10. ábra: Az ELEF elemzése során használt társadalmi rétegekbe tartozók létszámaránya

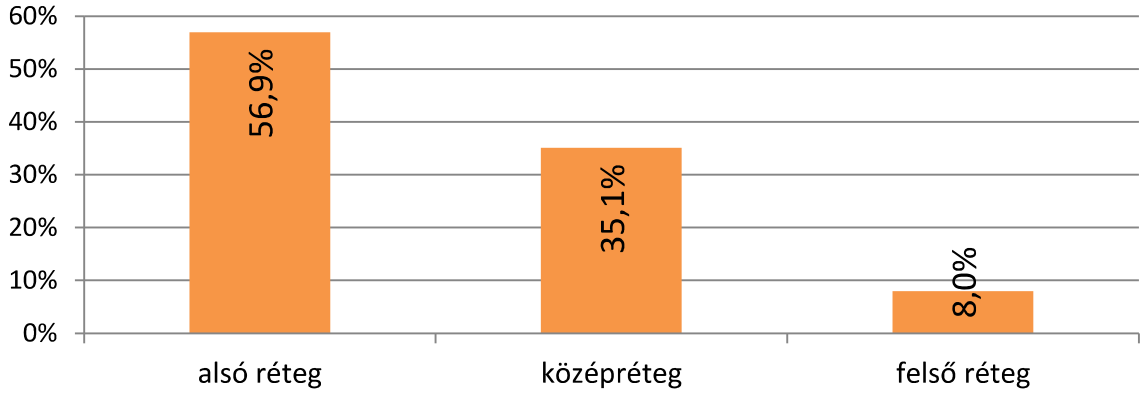

Elemzés

Demográfiai jellemző

A kérdezettek nemi megoszlása az általunk kialakított rétegekben is nagyjából azonos arányban jelenik meg, mint a minta egészében. A középrétegbeli kérdezettek közt a nők aránya 53,6, a férfiak aránya 46,6%. Korcsoportok tekintetében az általunk megállapított középrétegben kiugrik a 25-34 és a 60-64 évesek számaránya. A felső réteg tagjai közt (bár létszámarányuk csak a minta 8%-át jelenti) kiugróan magas a 25-39, illetve a 60-64 évesek aránya. Az alsó réteg tagjai életkorcsoport tekintetében egyenletesebben oszlanak meg a mintában, mindössze a 30-34 éveseknél látható némi kiemelkedés, illetve a nyugdíjas korúak között valamilyen kisebb a létszámarányuk, mint a magasabb rétegekben.

11. ábra: A különböző rétegekbe tartozók korcsoporti megoszlása 5 éves bontásban

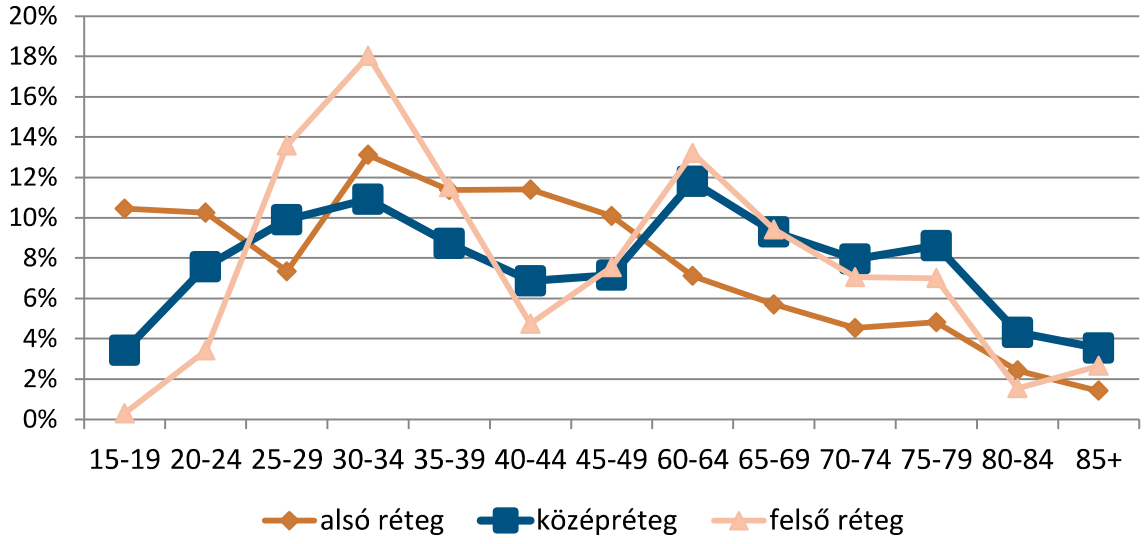

Ez az eredmény azonban feltűnően eltér a HKEF-ben mértektől, ahol szintén a háztartás nettó jövedelme alapján számoltuk a jövedelmi deciliseket és rétegeket. Ott azonban csak a háztartásfő életkorát vizsgálhattuk. Az ELEF kérdéseire nem kizárólag a háztartásfők válaszolhattak, így nem az ő, hanem a tényleges válaszadók életkora jelenik meg itt.

A kérdezettek jelentős hányada mindhárom rétegből Közép-Magyarországon élt, ám ez csak a felső rétegbe tartozók esetében érte el az ~50%-ot, az alsó réteg egy másik jelentős hányada a három kelet-magyarországi régió valamelyikében élt a kérdezés időpontjában.

Az urbanizáció foka hasonló mintázatot mutat mindhárom réteg esetében, mint a HKEF-felmérésben. Azaz az alsó rétegbeli háztartásokból válaszolók több mint fele ritkán lakott területen élt 2009-ben, és csak 22-23%-uk élt közepesen vagy sűrűn lakott területen. A középrétegbeliek esetében nagyobb eloszlás volt tapasztalható. 41%-uk sűrűn lakott, de 35%-uk ritkán lakott területen élt. A felsőrétegbeliek többsége viszont inkább a sűrűn lakott területeket lakta.

12. ábra: A különböző jövedelmi kategóriákba tartozók lakókörnyezetének urbanizációs foka

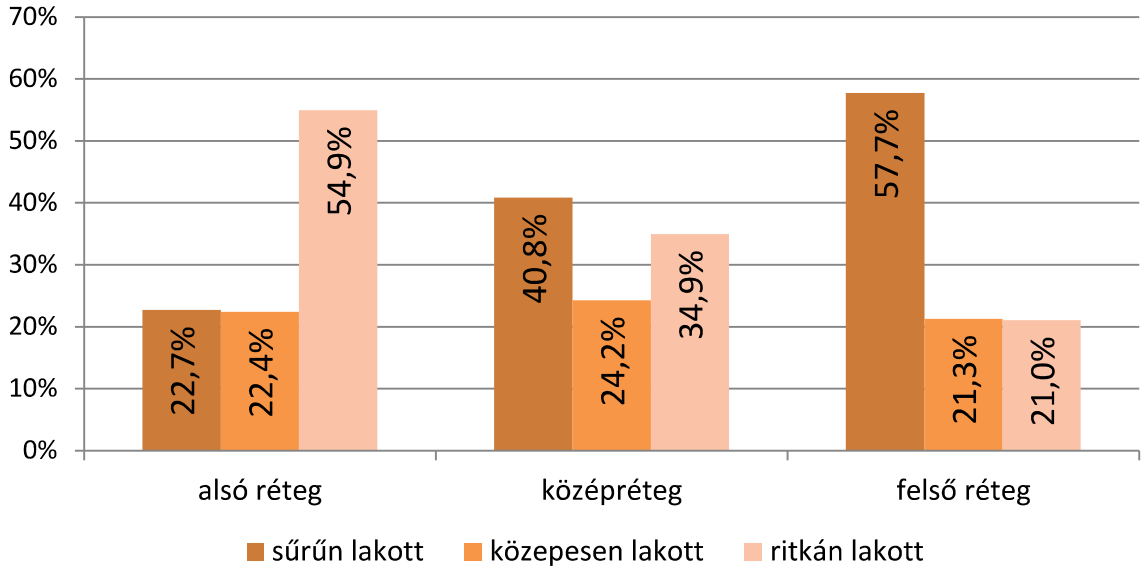

Kisebb eltérések mutatkoznak a rétegek között a háztartástagok számában is. Míg az alsó rétegben a 3-4 fős háztartások voltak jellemzőbbek, addig a középső rétegben inkább csak a 2-3, a felső rétegben pedig a kisebb, 1-3 fős háztartások.

13. ábra: Háztartástagok száma a különböző jövedelmi rétegekben

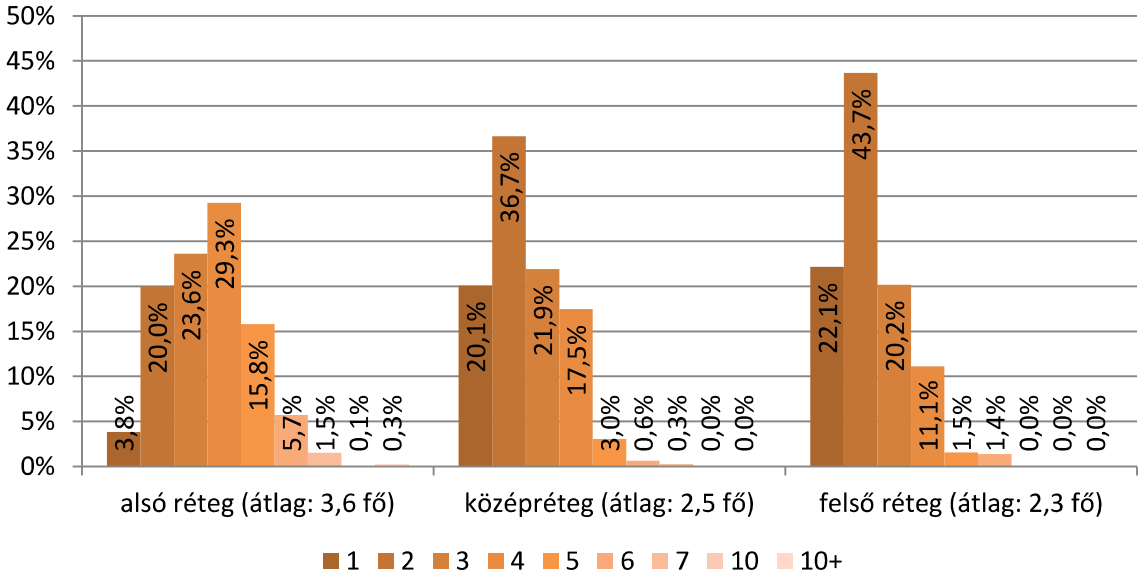

A jövedelmi kvintiliseken túl az anyagi helyzet szubjektív megítélése alapján van még lehetőségünk következtetni a kérdezettek életkörülményeire. A kérdésre, hogy milyennek ítélik meg a kérdezettek saját anyagi helyzetüket, valamelyest meglepő módon minden rétegbeli többsége „megfelelőnek” látta saját anyagi állapotát. De értelemszerűen a felső réteg tagjai közt jóval többen állították anyagi helyzetükről, hogy jó vagy nagyon jó, mint az alsóbb rétegek tagjai.

14. ábra: Milyennek ítéli az Önök anyagi helyzetét?

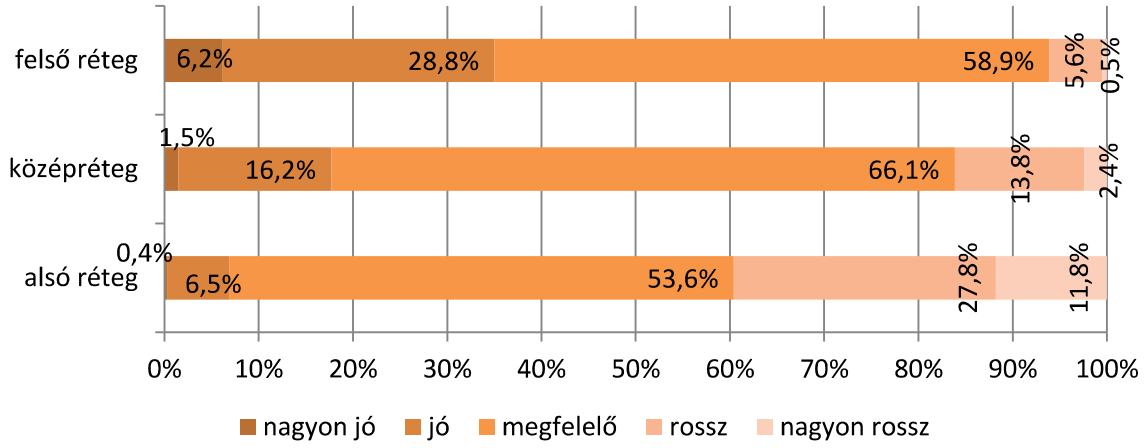

Kevesen voltak azok is, akik anyagi problémák miatt nem tudtak gyógyszert kiváltani a kérdezést megelőző 4 hétben. A felső rétegnek 2, a középrétegnek 3, az alsó rétegnek 7%-a.

A különböző rétegekbe tartozók egészségi állapota

Az általános érdeklődésre mind az alsó, mind a középréteg hasonló arányban jelezte jónak vagy rossznak érzi az egészségét: többségük jónak vagy nagyon jónak jellemezte, közel egyharmaduk kielégítőnek, és mindössze 14-16%-uk érzi rossznak vagy nagyon rossznak. A felső réteg tagjai azonban kimagasló arányban jónak érzik az állapotukat.

15. ábra: Milyen az Ön egészsége általában?

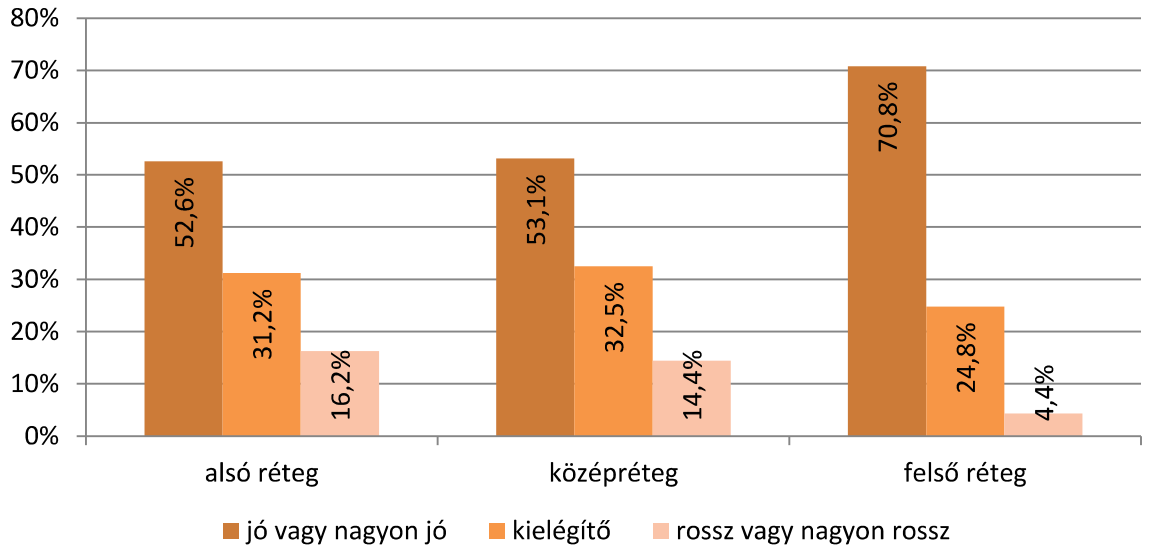

Ezen kívül egyébként szinte egyenlő arányban számoltak be minden rétegből krónikus betegségről, vagy legalább féléve tartó egészségi problémáról. Az alsó, közép- és felső réteg tagjainak 59-64%-ban van valamilyen egészségügyi problémája. Azonban a válaszadók többsége (57-67%-ban) úgy fogalmazott, hogy egészségügyi problémája nem korlátozza a szokásos mindennapi tevékenység elvégzésében.

Az ELEF 25 életminőséget befolyásoló probléma meglétére kérdezett rá célzottan. Ebből átlagosan 3,5 problémáról számoltak be az alsó és a középréteg tagjai is. A felső réteg tagjai viszont átlagosan valamivel kevesebb, 2,15 problémát említettek meg ezek közül, mint például a szemüveghordás, hallókészülék használata, táplálkozási, járási és más, mindennapi életvitelt befolyásoló problémák.

A mentális állapottal kapcsolatos kérdésekre adott válaszokból kiderült:

- A felső réteg tagjai összességében inkább érezték úgy a kérdezés idején, hogy tele vannak életerővel, mint az alsó vagy a középréteg válaszadói.
- A középréteg túlnyomó többsége állandóan vagy gyakran érezte magát nyugodtnak, békésnek a kérdezés időszakában, és idegesnek is ritkábban érzik magukat, mint az alsó rétegbeliek.
- A kérdezettek zöme csak „időnként” vagy „ritkán” érzi magát kimerültnek.
- Általánosságban az is elmondható, hogy a felső réteg tagjai válaszoltak „legpozitívabban” mindezen kérdésekre.

16. ábra: Az elmúlt 4 hétben milyen gyakran érezte azt, hogy kimerült?

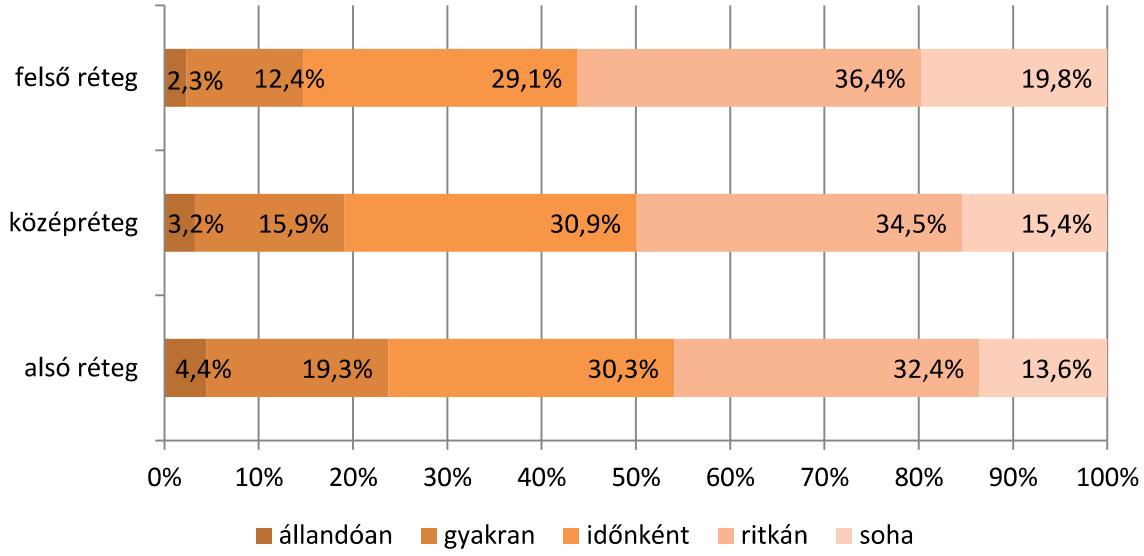

Gyógyszerszedés, egészségügyi intézmények, orvos látogatása

Gyógyszert minden réteg kb. fele szedett a kérdezést megelőző két hétben. A középréteg 13%-a szedett orvos által felírt nyugtatót (alsó réteg: 11, felső réteg: 12%), ahogy fogamzásgátlót is a középréteg tagjai szedtek nagyobb (30%) arányban (alsó réteg: 24, felső réteg: 27%).

Az alsó és középső rétegből valamivel nagyobb arányban voltak olyanok, akik be is feküdtek kórházba a kérdezés előtti évben, de legfeljebb egynapos (tehát bent alvás nélküli) ellátásra minden réteg 9%-a ment el. Fogorvost viszont egyértelműen a felsőbb rétegbe tartozó (nők) látogattak nagyobb arányban a kérdezést megelőző egy eves időszakban. Háziorvosnál szinte azonos mértékben, a kérdezettek háromnegyede járt a kérdezett időszakban, a nők valamivel nagyobb arányban. Alternatív ellátást, gyógyfürdőt szignifikánsan magasabb arányban vettek igénybe a felsőrétegbeliek (14%), mint a középső (7%) vagy alsó réteg tagjai (5%). Az otthoni ellátás tekintetében viszont fordított az arány. Az alsó és középső rétegbeliek 13-13%-a vette igénybe ezt az ellátási formát, szemben a felsőrétegbeliekkel, akiknek csak 6%-a.

A kórházi ellátásokkal az alsó és középső rétegek valamivel nagyobb arányban elégedettek (50-49%), a felső réteg több mint harmada inkább semleges állásponton van, és csak 37%-uk elégedett valamilyen szinten. A fogorvosi ellátásokkal viszont szinte minden réteg kimagaslóan elégedett (77-82%), mindössze a „nagyon elégedett” kategóriában van különbség: Míg a felső rétegnek 28, a középsőnek 20, addig az alsó rétegnek 16%-a elégedett nagyon a hazai fogorvosok munkájával. A szakorvosi ellátást illetően inkább az „elégedett” és a semleges

vélemények dominálnak, főleg a felső réteg esetében, a háziorvosi ellátással viszont minden réteg többnyire elégedett. Az otthoni ápolással kapcsolatban is nagyjából egyező válaszokat adtak a különböző rétegbe tartozók, akik rétegtől függően 57-61%-ban elégedettek valamilyen szinten ezzel a típusú ellátással. Viszont a mentőszolgálattal az alsó réteghez tartozók valamivel nagyobb arányban elégedettek (64%), mint a felső osztály tagjai (53%), és hasonló arány figyelhető meg a betegszállítással kapcsolatos kérdésre adott válaszok esetén is.

Egészségügyi kiadások

2009-ben a teljes népesség körében (tehát azokkal együtt számolva, akiknek nincsenek egészségügyi kiadásai) közel kétszer annyit költött egészségügyre egy felsőrétegbeli, mint egy alsórétegbeli. Előbbiek átlagosan 10 322 Ft-ot, utóbbiak 5762 Ft-ot fejenként. A középrétegbeliek ebben a kérdésben is középen helyezkednek el, ők átlagosan 7869 Ft-ot költöttek az egészségükre.

Magánrendelésre négy és félszer akkora összeget adtak ki átlagosan a felső réteg tagjai (3556 Ft), mint az alsó rétegbe tartozók (803 Ft). A középréteg ilyen jellegű kiadásának összege 1774 Ft volt. De ez az összeg igen félrevezető, hiszen a teljes népesség mindössze 4,7%-a költött magánrendelésre, így a valóban elköltött összeg átlaga ennél jóval magasabb volt, amit pár sorral lejjebb mutatunk be.

A középrétegbe tartozók közel akkora arányú hálapénzt adtak (755 Ft), mint az alsó réteg tagjai (696 Ft), tőlük csak a felső réteg tér el közel kétszer akkora összeggel (1301 Ft). Azonban az előző bekezdésbe írt megállapítás ide is érvényes: Az alsó rétegnek csak 6,5, a középrétegnek 7,2, a felső rétegnek 9,6%-a adott – bevallottan – hálapénzt orvosának. Azaz a ténylegesen átadott összegek az itt említetteknél jóval nagyobbak voltak, amelyet pár sorral lejjebb mutatunk be.

Mivel az előző pontokban a teljes népességre vetített számadatokat mutattuk be, érdemes külön megvizsgálni csak azokat, akiknek voltak egészségügyi kiadásaik 2009-ben. Az alsó réteg 60, a középréteg 70, a felső réteg 77%-ának voltak ilyen jellegű kiadásai.

17. ábra: Havi egészségügyi összkiadás azok körében, akiknek voltak eü-i kiadásaik

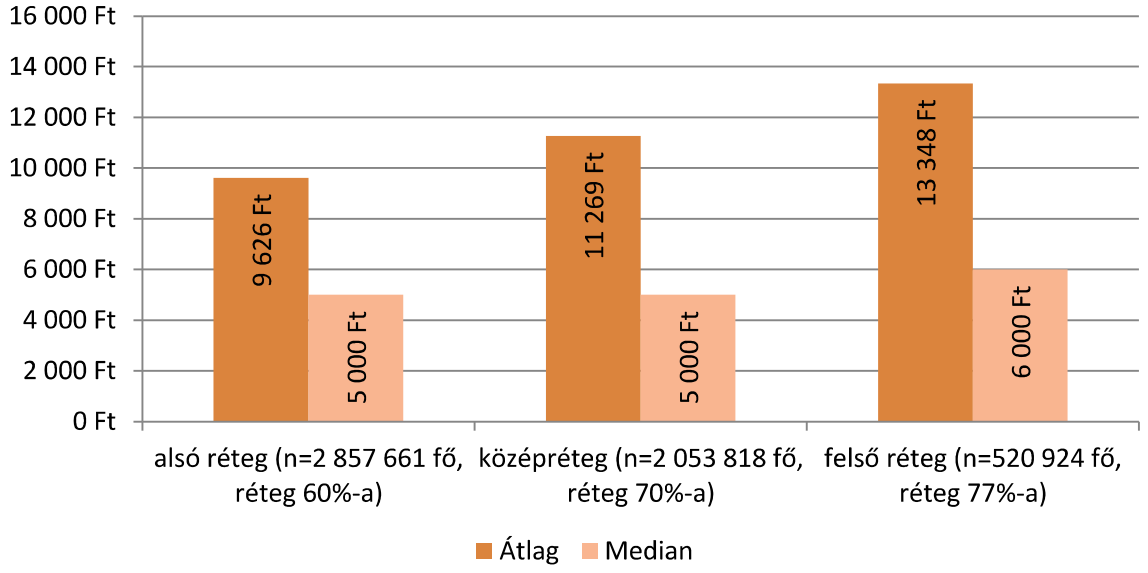

Ebben az esetben már nem találunk olyan éles eltéréseket, mint amikor a minta egészét vizsgáltuk. Az egészségügyre költő középrétegbeliek átlagos kiadása 11 269 Ft volt, ehhez képest csak 1643 Ft-tal költöttek kevesebbet az alsórétegbeliek és 2079 Ft-tal költöttek többet a felsőrétegbe tartozók. A medián azonban az alsó két rétegnél is 5000 Ft, azaz az egészségügyre költők fele ennél csak kevesebbet, másik fele ennél többet költött, egyesek jóval többet is, hiszen az átlagot az ő értékeik húzzák fel.

Magánrendelésre tehát – mint fentebb is jeleztük – a teljes mintának csak 4,7%-a ment el. Az alsó rétegnek 3,6, a középrétegnek 4,8, a felső rétegnek viszont 11,8%-a, viszont a legnagyobb átlagos kiadása a középrétegnek volt, átlagosan 36 663 Ft-ot hagytak ott magánrendeléseken, de ezt az átlagot különösen a férfiak húzták fel, akik ebből a rétegből közel 58 ezer Ft-ot költöttek, míg a nők csak 28 776 Ft-ot. Az alsó réteg (magánrendelésen részt vett tagjainak) átlagos kiadása 22 277 Ft volt (és nincs számottevő különbség a férfiak és a nők költése között), a felső réteg kiadása 30 100 Ft volt, azonban a férfiak itt is többet költöttek magánorvosra: 34 789 Ft-ot, míg a nők csupán közel 26 ezer Ft-ot.

18. ábra: Havi összkiadás magánrendelésre

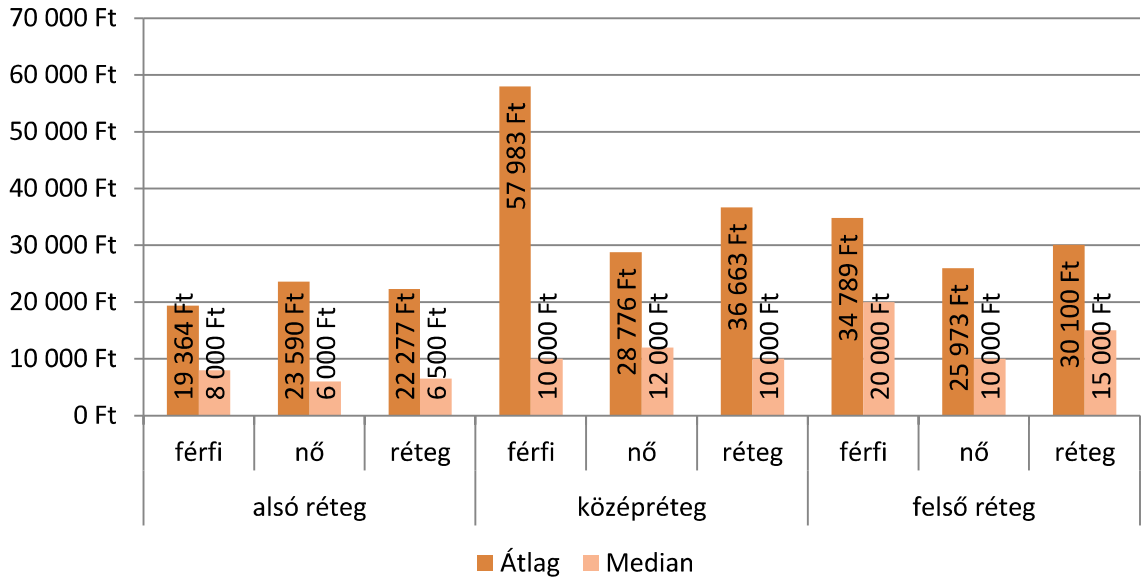

Hálapénzre – mint említettük – csak a kérdezettek kis hányada áldozott, azonban az alsó réteg hálapénzt adó tagjai valamivel nagyobb összeget fizettek ki, mint a középrétegbeliek. Előbbiek 10 792 Ft-ot, utóbbiak 10 361 Ft-ot. A felső réteg tagjai ebben a kérdésben is jóval többet, átlagosan 13 498 Ft-ot fizettek ki.

19. ábra: Havi összkiadás hálapénzre

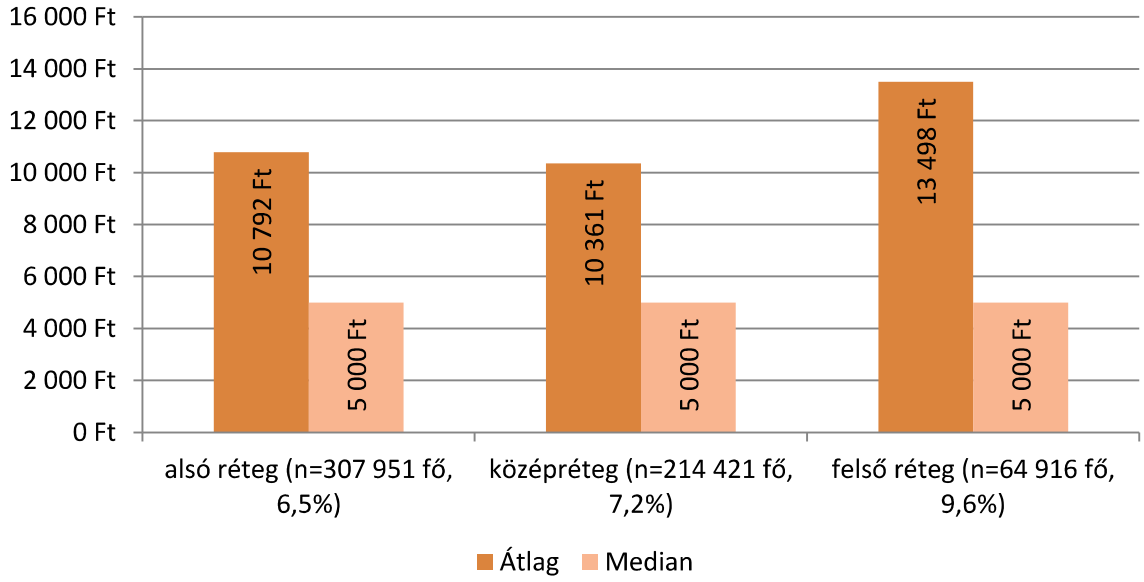

Prevenció, egészséges életmód, étkezés

A magasabb keresetű és végzettségű felső réteg tagjai nagyobb arányban érzik úgy, hogy sokat tehetnek az egészségükért, mint az alsóbb rétegek tagjai. Férfiak és nők között szinte alig találunk lényegi különbségeket, tehát inkább rétegspecifikus a hozzáállás ahhoz, hogy mit gondolnak a kérdezettek, tehetnek-e valamit az egészségük érdekében. A középréteg tagjainak 78, az alsó réteg 72, a felső réteg válaszadóinak pedig 92%-a gondolja úgy, hogy sokat vagy nagyon sokat tehetne az egészségmegőrzés érdekében.

20. ábra: Véleménye szerint Ön mennyit tehet az egészségéért?

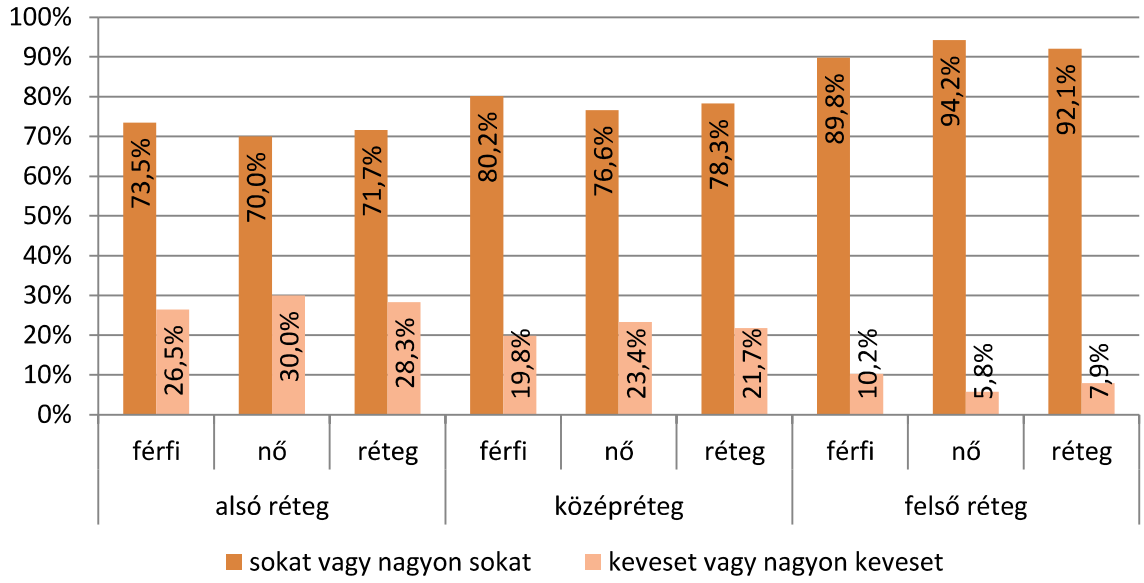

2009-ben a lakosság 27%-a volt napi szinten dohányzó. Egy dobozzal 11%-uk, ennél kevsebbet 16%-uk szívott el. 4,4%-uk pedig alkalomszerűen, de dohányzott. Azaz a népesség 31,4%-a fogyasztott dohányárut. A kutatás során azonban arra is fény derült, hogy a jövedelem és végzettség növekedésével nő a (már) nem dohányzók számaránya. Míg az alsó réteg 36,6%-a fogyasztott dohányterméket valamilyen rendszerességgel, addig a középrétegnek már csak 25,7, a felső rétegnek pedig a 19%-áról volt elmondható ugyanez.

21. ábra: Dohányzási szokások

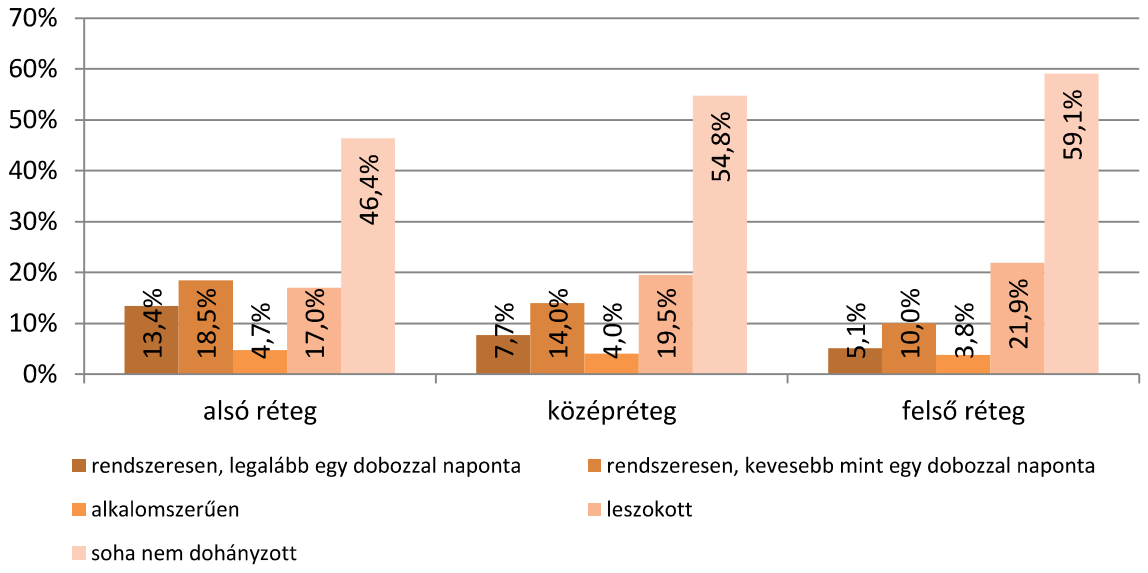

(Ezzel szemben az Országos Egészségfejlesztési Intézet által készített 2012-es és 2013-as Felnőtt Dohányzás Felmérésből[7] kiderül, hogy 2012-re már csak 29%-ra, 2013-ra pedig 20,5%-ra mérséklődött a valamilyen rendszerességgel rágyújtó – 17 évnél idősebb – felnőttek száma. Ami a dohányzás erőteljes állami szabályozásának is köszönhető valószínűleg.)

További összefoglaló megállapítások:

- Nem orvos által felírt gyógyszert, táplálék-kiegészítőket a felső rétegbe tartozók közül fogyasztottak többen.
- A vitamin és tápanyag-kiegészítő szedésének előfordulásának gyakorisága nagyobb a magasabb rétegekben.
- A felső réteg nagyobb hányadára jellemző, hogy nem orvosi előírás alapján is szedett gyógyszereket, kiegészítőket.
- A kérdezettek többsége nem élt a védőoltás lehetőségével, de a közép- és a felső réteg valamivel nagyobb arányban, mint az alsó.
- Hivatalos vérnyomásmérésen minden réteg többsége átesett már, de a kérdezés előtti egy évben a felső rétegnek valamivel nagyobb hányada.
- Az alsó réteg tagjai közül a koleszterinszintjüket is kevesebben mérették meg, mint a közép- és felsőréteg tagjai.

7 http://www.fokuszpont.dohanyzasvisszaszoritasa.hu/sites/default/files/17_evnel_idosebb_lakossag_dohanyzas_felmeres_II_honlapra_20140128_v2.pdf (letöltés: 2014.02.25.)

- Ahogy általában a felsőbb rétegek vesznek részt nagyobb arányban szűrővizsgálatokon, úgy a vércukorszint mérést is inkább a felső réteg tagjai végezték el nagyobb arányban.
- Az egész mintát vizsgálva főleg a 45-74 éves nők vesznek részt mammográfiai szűrésen legnagyobb arányban. De a közép- és felső réteg tagjai közt kiemelkedőbb az arányuk, mint az alsó réteg tagjai közt.
- A felső rétegbe tartozó nők kimagasló hányada vett részt már citológiai szűrésen
- Szinte minden rétegbeli túlnyomó többsége úgy gondolja, hogy elegendő testmozgást végez. (Ugyanakkor fontos kiemelnünk, hogy szándékosan nem definiálta a kérdőív, hogy mit ért „testmozgás", illetve „megfelelő" alatt. Ezt a válaszadóra bízta, hogy lássa, mit gondol magáról a kérdezett, de ez nem feltétlenül jelent állapotjavító testmozgást, tornát, sportolást.)
- A gyümölcsevés gyakoriságában nincs éles eltérés a rétegek között. A kérdezettek többsége naponta eszik gyümölcsöt. Zöldségevésben már mutatkoznak kisebb eltérések a felsőbb rétegek javára, de a többség naponta eszik zöldséget. A kérdezés előtti 4 hétben a felső réteg 83, a középréteg 75, az alsó réteg 70%-a evett naponta zöldséget vagy gyümölcsöt
- A 100%-os gyümölcs-, zöldséglé-fogyasztás – vélhetően az ára miatt – inkább a felsőbb rétegekre jellemző nagyobb arányban, de napi gyakorisággal nekik is csak egy kisebb hányaduk fogyaszt.
- A felső réteg 39, a középső 31, az alsó réteg 24%-a követ valamilyen speciális étrendet. Az alsó és középrétegnél kiemelendő a cukorbeteg és a zsírszegény diéta, a felső rétegnél pedig zsírszegény és rostdús étrend.
- A baromfihús evésének gyakorisága nem függ egy adott társadalmi réteghez tartozástól, a kérdezettek többsége hetente fogyasztotta.
- Halat a kérdezettek többsége csak ritkábban fogyaszt, mint hetente. Az alsóbb rétegbe tartozók még ritkábban, mint a két felsőbb rétegbe tartozók.
- Túrót és sajtot egyértelműen sűrűbben fogyasztanak a felsőbb rétegekbe tartozók.
- A tej és tejes táplálék fogyasztása is sűrűbben fordul elő a felsőbb rétegekben, de a különbség nem számottevő.
- A tojásfogyasztás viszont valamivel nagyobb gyakoriságban fordul elő az alsó réteg tagjai közt.
- Főzelékfélét a kérdezettek többsége csak heti 1-3 alkalommal fogyaszt. Hüvelyes zöldséget a kérdezettek többsége hetente vagy akár annál is ritkábban fogyaszt. A rétegek közt nem volt számottevő különbség e téren.
- Olajos magvakat – bár minden rétegbeli többsége ritkábban fogyaszt, mint hetente – a napi fogyasztás magasabb a felső réteg tagjai közt.

- A barna kenyér fogyasztása terén egyértelmű különbségek figyelhetők meg a különböző rétegek között. A magasabb rétegbe tartozással nő a barna kenyér fogyasztásának gyakorisága is.
- A kérdezettek többsége csak növényi zsiradékot használ főzéshez. Állatit és növényit is vegyesen főleg az alsó réteg (harmada) használ.

Otthoni ártalmak

Nincs számottevő különbség a rétegek válaszai között az otthoni zajártalommal kapcsolatban. Azonban a felsőbb rétegek tagjainak valamivel nagyobb arány állította, hogy otthonában ki van téve a légszennyezettség veszélyének. Bűztől otthonában a válaszadók túlnyomó többsége – adott rétegbe tartozástól függetlenül – nem szenvedett. És bár a rétegek közt ebben a kérdésben sincs komolyabb különbség, az alsó rétegbe tartozók – bevallásuk szerint – valamivel kisebb arányban voltak kitéve bűncselekménynek is otthonukban.

22. ábra: Az elmúlt 12 hónapban mennyire volt Ön kitéve az otthonában a légszennyezésnek?

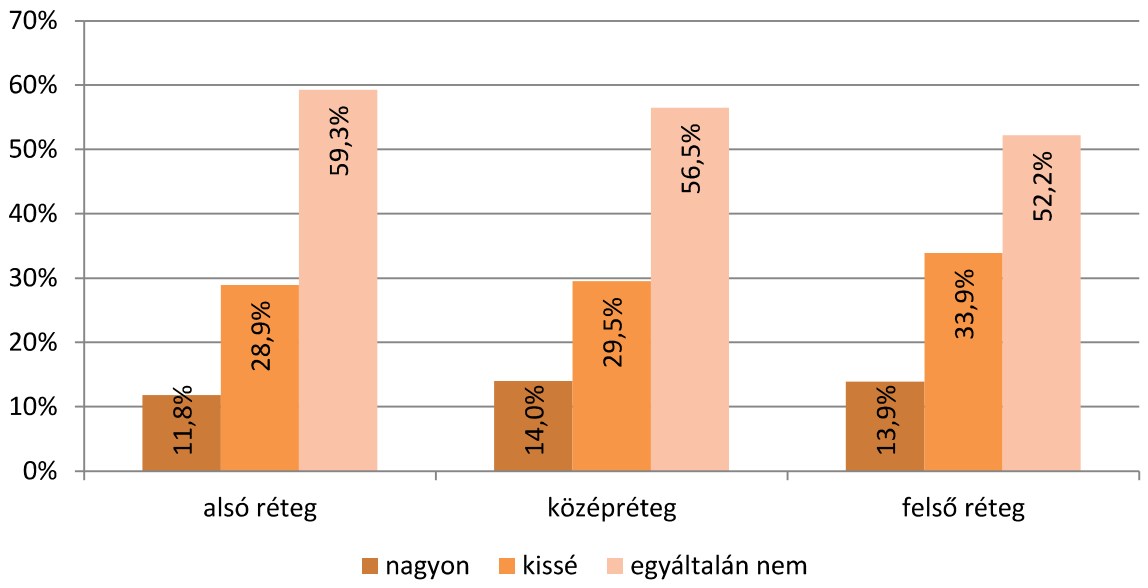

Munkahelyi ártalmak – fizikai tényezők

Alapvetően megállapítható a kutatás alapján, hogy Minél magasabb rétegbe tartozik valaki, annál kisebb eséllyel szembesül a munkahelyén **fizikai** ártalommal, ám annál inkább találkozik **lelki, mentális** ártalommal.

23. ábra: A különböző rétegek munkahelyi fizikai ártalmainak száma

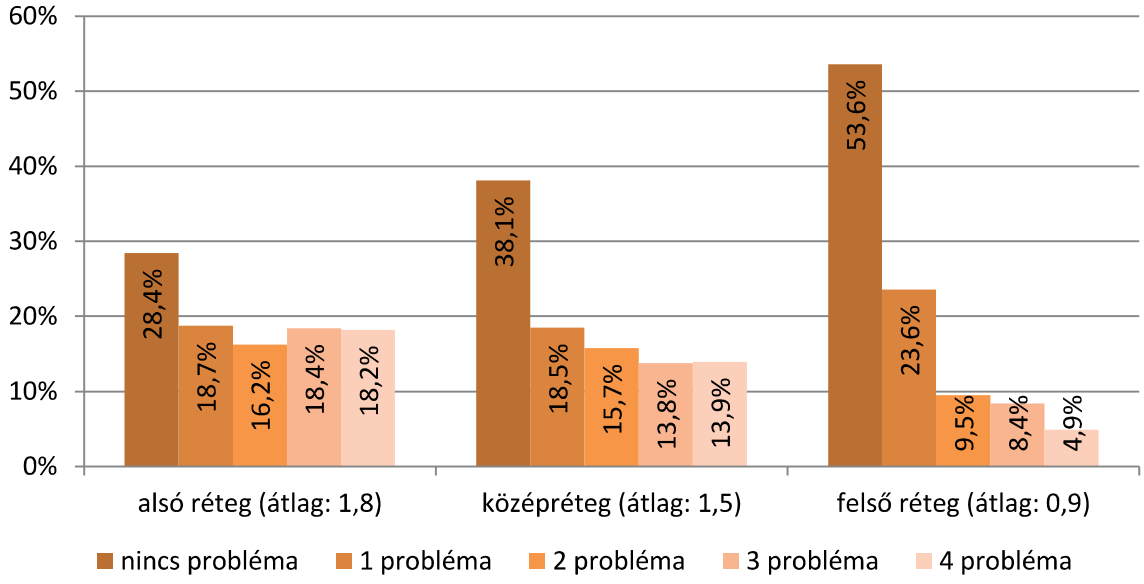

A por, gáz, füst, gőz munkahelyi előfordulását az alsóbb rétegek tagjai többször említették, ugyanakkor a válaszadók többségének így sem volt jellemző ez a probléma a munkahelyén. A kényelmetlen testhelyzet, a terhek emelése is jóval nagyobb arányban jellemző inkább cask az alsó rétegbe tartozók munkahelyein. Mindemellett az alsó réteg felének (49%) „kissé” vagy „nagyon” balesetveszélyes volt a munkahelye. A középrétegnek csak 39%-a, a felső rétegnek 17%-a reagált így.

24. ábra: A különböző rétegek munkahelyi lelki ártalmainak száma

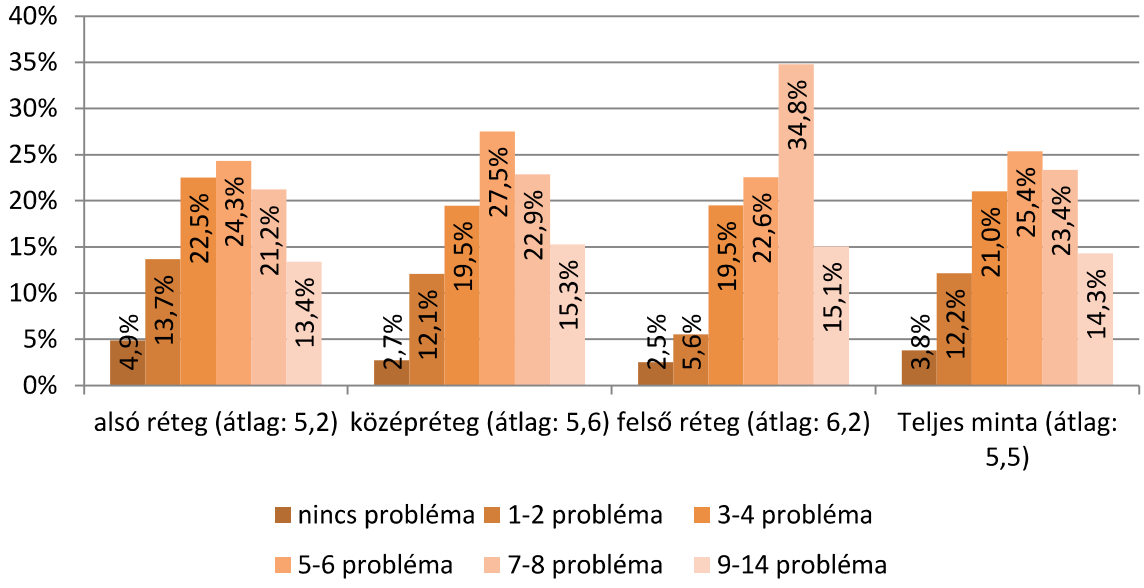

Míg tehát a felsőbb rétegek kevesebb arányban találkoznak munkahelyükön fizikai ártalommal, a **lelki** ártalmak közül többre mondták, hogy „kissé” vagy „nagymértékben” tapasztalják.

A kérdezettek többsége nem volt kitéve munkahelyén durva bánásmódnak, hátrányos megkülönböztetésről is csak a kérdezettek ~5%-a számolt be rétegbeli különbség nélkül, és ugyanígy munkahelyi erőszakról is csak a válaszadók egy szűk rétege (~3%-a) tett jelentést a kutatás során. Ezekkel szemben azonban a szűk határidő, a túl sok munka inkább a felső réteg munkahelyeire volt jellemző, viszont a monotonitás megléte az alsó réteg munkahelyeire jellemzőbb inkább valamivel nagyobb mértékben.

Az alsó és középréteg munkahelyeit valamivel nagyobb arányban jellemzi a megerőltető munkavégzés. Ellenben a túlmunka inkább a jól kereső, diplomás felső réteg munkahelyein jellemző valamivel nagyobb mértékben. A felső réteg háromnegyede, a középréteg 42%-a érezte úgy, hogy képességeit kihasználja a munkahelye (ugyanakkor a kutatási adatbázisban nem egyértelmű a „kihasználja” szó negatív vagy pozitív konnotációja). A felső réteg munkahelyei azonban egyértelműen több önállóságot, találékonyságot követelnek meg, de ez igaz a középréteg munkahelyeinek többségére is. Hasonló arányok mutatkoznak a munkahelyen való önálló döntés lehetőségére vonatkozóan is, ahogy előrelépésre szintén a felső réteg munkahelyein volt több lehetőség (59%). A középréteg tagjainak csak 27%-a nyilatkozott ugyanígy, míg az alsó rétegnek csak 24%-a lát erre lehetőséget a munkahelyén. Állásának elvesztésétől pedig többnyire az alsó rétegek tagjai tartanak (64%-uk). De a középső réteg (56%) és a felső réteg egy jelentős hányada (48%) sem érzi magát feltétlen biztonságban e téren.

5. A középrétegek helyzete a 2012-es évi ESS (Európai Társadalmi Felmérés) adatfelvételének másodelemzése alapján

Módszertani megfontolások, értelmezési keretek

A következőkben elemzendő adatok forrása az Európai Társadalmi Felmérés (European Social Survey, ESS) 2012-es adatfelvétele, illetve az abból nyilvánosan hozzáférhetővé tett adatfájl (ezt azért fontos kiemelni, mert szenzitív, így szűrt adatnak minősítették a jövedelmet is, így csak jövedelmi decilisek szerepelnek az adatbázisban).

Az ESS-t 2001 óta, az Európai Bizottság kezdeményezésére veszik fel, nemzetközi kutatás, így számos (2012-ben 26) európai országra vonatkozó eredményei vannak. Az ESS adatfelvétel az európai társadalmak demográfiai, társadalmi állapotáról, a lakosság politikai és közéleti preferenciáinak alakulásáról és a társadalmi attitűdök illetve a cselekvéseket befolyásoló értékek változásairól nyújt képet. A következőkben a legfrissebb, 2012-es kör magyarországi felvételének témánk szempontjából releváns eredményeit ismertetjük.

Az adatfelvétel során a kiválasztás és a megfigyelés alapegysége a 15 éven felüli Magyarországon élő személyek köre volt, az ismertetendő adatok így rájuk nézve reprezentatívak. Az adatfelvételt TÁRKI Zrt. készítette 2012. november és 2013. január között, a minta elemszáma 2014 fő volt.

A középosztályi helyzet megközelítésére ez az adatfájl nyújt a legtöbb kapaszkodót, így több nézőpontból, több szempont szerint tudjuk vizsgálni a középosztályiságot, illetve a társadalmi rétegződésben elfoglalt középső helyet. A következőkben ezt az öt megközelítési módot ismertetjük, illetve leírjuk, a hozzáférhető adatokból hogyan határoztuk meg az elemezhetőséghez a társadalmi közép jellemzőit.

1. Jövedelmi közép – a *háztartások* nettó éves jövedelme szerinti decilisek alapján
   Az adatfájl, mint említettük, konkrét jövedelmi adatokat nem tartalmaz, csak a válaszadó személyek háztartásának (önbevalláson alapuló) éves jövedelme alapján elfoglalt helyét a jövedelmi helyzet tízosztatú skáláján. Ez több szempontból is problematikus, egyrészt nem tudunk összegszerű jövedelmet rendelni az egyes személyekhez, másrészt nem tudunk a háztartás mérete szerint korrigálni (egy több felnőtt tagból álló háztartás összjövedelme magasabb lehet egy egyszemélyesnél, mégis lehetséges, hogy utóbbi egy személy jobban él). Az ilyen torzításokat sajnos nem tudjuk kiküszöbölni, ezért ezt a fenntartást fontos szem előtt tartani a jövedelmi osztályokra vonatkozó adatok

értelmezéséből levont tanulságok során. Másik jelentős korlátozó tényező a válaszmegtagadás magas aránya. A 2024 megkérdézett személyből 592-en nem kívántak (483) vagy nem tudtak (109) választ adni, ez több mint negyede a mintának. Ezen megszorítások miatt a következőkben a jövedelmi közép helyzetét kevésbé hangsúlyosan vizsgáljuk, inkább a többi dimenzióra helyezzük a hangsúlyt, amelyek az egyéb adatfájlokból kevésbé férhetők hozzá.

A középosztályi helyzetet így az átlagtól való felfelé történő eltérés elve, a HKÉF-felvétel analógiája, valamint az egyes jövedelmi decilisekbe eső személyek elemszáma alapján a 7-9. decilissel azonosítottuk, a 10., legfelső decilis pedig a felső(-közép) helyzetet kódolja (a legfelső csoportok egy-egy reprezentatív adatfelvétellel kevéssé elérhetők, ezért indolt inkább a felsőközép elnevezés).

25. ábra: Jövedelmi decilisek szerinti megoszlás

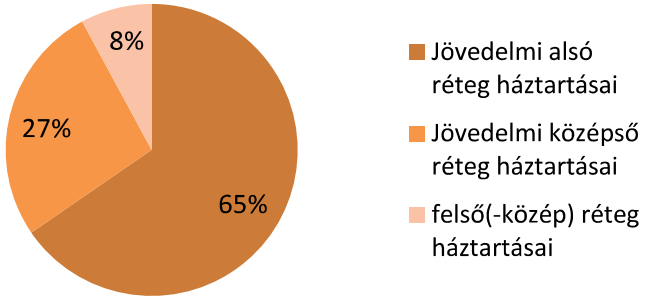

2. Műveltségi közép – az iskolai végzettség alapján

A másik rendelkezésre álló rétegképző változó a megkérdezett végzettségére vonatkozott. Ez alapján a diplomát azonosítjuk a középosztályi lét feltételeként (több rendelkezésre álló demográfiai változó esetén érdemes lehet ezt finomítani, mert az oktatás tömegesedése vezetett a diploma mint kritérium megjelenéséhez, azonban a szükségszerűség itt is az egydimenziós modellt teszi lehetővé).

26. ábra: végzettség szerinti megoszlás

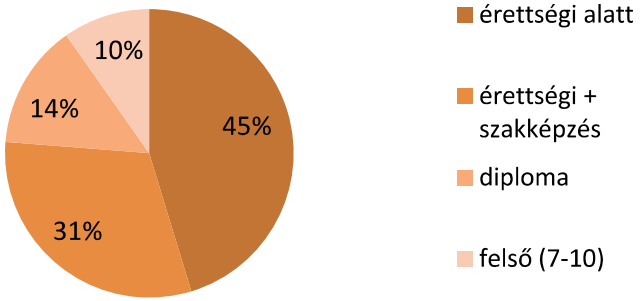

3. Foglalkozási osztályok – az európai foglalkozási osztálymodell alapján

Az adatfelvétel lehetővé tette az Európai osztálymodell (European Social-economic Classification, ESeC) kialakítását is, ugyanis a foglalkozásokat az ISCO-08[8] sztenderdjei szerint kódolták. Nagyon kismértékű (a teljes minta 0,8%-a) adatvesztést jelentett, hogy az Európai osztálymodell kialakításához az ISCO-08-as kategóriákat először ISCO-88-ba kellett kódolnunk, abból tudtuk az osztálymodellt kialakítani. A teljes kategorizáció a következő:

1. Nagyobb munkáltatók, magasabb szintű vezetők és szakemberek
2. Alacsonyabb szintű szakemberek, vezetők, technikusok
3. Magasabb szintű szellemi munkát végzők
4. Önállók alkalmazottal vagy anélkül
5. Mezőgazdasági önállók
6. Alsóbb szintű vezetők, technikusok
7. Alsóbb szintű szellemi munkát végzők
8. Szakmunkások
9. Betanított, illetve segédmunkások

Ezen kategóriákból részben heurisztikus módon, részben a korábbi hazai kutatásokat (elsősorban Kolosi Tamás rétegződésvizsgálatait) figyelembe véve a következő összevonásokat eszközöltük az osztálykategóriák kikristályosításához:

1. felsőközép (magas szintű munkáltató, vezető, szakember, szellemi)
2. közép (alacsonyabb szintű szakember, vezető, technikus és önállók)
3. alsóközép (alsóbb szellemi, szakmunkás)
4. alsó (betanított- és segédmunkás)

[8] A nemzetközi foglalkozási nómenklatúra (a „nemzetközi FEOR”), amelynek ezen változatát 2007-ben vezették be, előtte az ISCO-88

27. ábra: Foglalkozási osztályok megoszlása az ESeC alapján

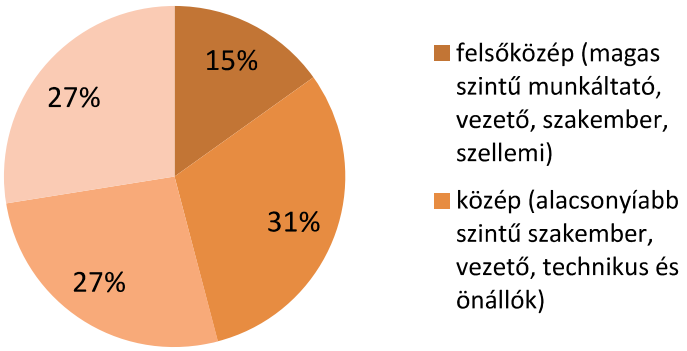

4. Hatalmi helyzet alapján

   Az osztályhelyzet tipikus megközelítésmódja a munkahelyen betöltött hatalom dimenziója is. Az ESS kérdőívében több erre vonatkozó kérdés is szerepelt, azonban ezek egységesíthetősége kérdéses, így az egyetlen olyanra koncentráltunk, amely minden jelenlegi és volt munkavállalótól lekérdezésre került: a szubjektív hatalmi szint kérdése. Így a „Mennyi lehetősége van, hogy a szervezet/cég tevékenységét érintő döntéseket befolyásolja?" kérdésre adott válaszokból indultunk ki, ahol a válaszadóknak 0 és 10 között kellett értékelniük helyzetüket. Ezen skála alapján az alábbi kategóriákat alakítottuk ki (részben heurisztikus módon, részben az elemszámokat figyelme véve) az elemzés lehetővé tételéhez:

   1. 0-s önbesorolás: semennyi
   2. 1-4-es önbesorolás: kisebb
   3. 5-7: közepes
   4. 8-10: magas hatalmi szint

28. ábra: Mennyi lehetősége van, hogy a szervezet/cég tevékenységét érintő döntéseket befolyásolja?

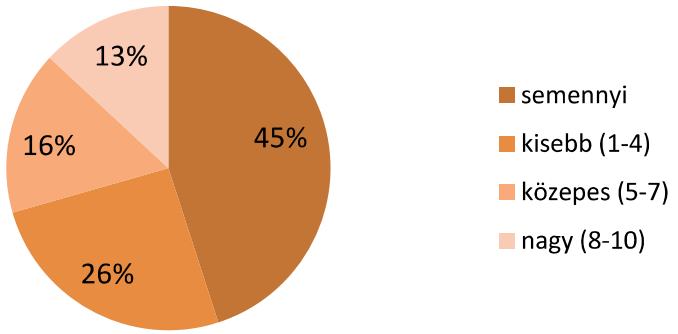

5. Önbesorolás alapján

A középosztályi helyzet megértéséhez alapvető fontosságú az önidentifikáció szempontja. Ezt a jelenleg elemzendő tanulmányok közül csak az ESS tette lehetővé, itt az alábbi kérdést tették fel: „Vannak olyan emberek, akik a társadalmunk felső részén találhatóak és vannak, akik a társadalom alsó részén. Ezen a kártyalapon egy skála található, amely fentről lefelé halad. Ön jelenleg hol helyezné el magát ezen a skálán ?". A válaszlehetőségek egy 0- tól10-ig skálát jelöltek ki, ahol a 0-s érték „társadalmunk alsó része", a 10-es pedig „társadalmunk felső része". Ezt fontos jelezni, hiszen nem osztályhelyzetre, hanem a hierarchiában elfoglalt helyre vonatkozott a kérdés, ami alapvetően más értelmezési kereteket jelöl ki, mint az osztályfogalom használata (hiszen míg ilyen esetekben kevésbé, az osztályfogalmakhoz erős normatív tartalmak is kapcsolódhatnak). Az elemzéshez történő átkódolás itt is kevésbé az elemszám szerint történt, elsősorban a skála értékei alapján (ezért jelentősen felülreprezentált a középső csoport ebből a szempontból – ez önmagában is fontos tanulságokkal bír: a „középre húzás" szubjektív társadalmi helyzet terén is érvényesül):

1. Alsó: 0-2
2. Alsóközép: 3-4
3. Közép: 5-6
4. Felső: 7-10

29. ábra: Egyéni megítélés szerinti besorolás- társadalmi státusz

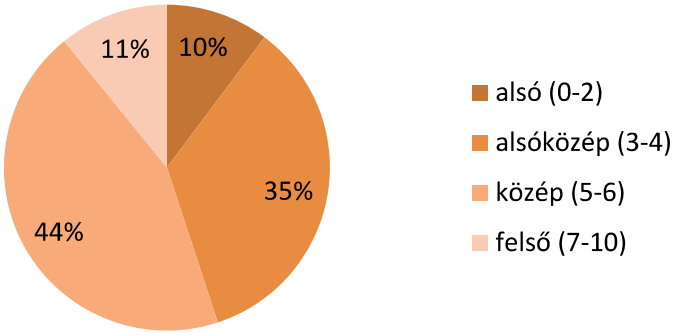

A következőkben tehát ezen öt szempont alapján ismertetjük a magyar társadalom osztálytagozódásának néhány jellemzőjét, különös tekintettel a középső csoportok ismertetésére. Az elemzés során három olyan szempontra térünk ki, mely a többi adatfájl elemzése során nem elsődleges (megjegyzendő, hogy az ESS adatfájlja számos egyéb témát és elemzési módot rejt magában, azok részletes kibontása azonban meghaladja e tanulmány kereteit, azonban az elemzésről készült Powerpoint-prezentáció szélesebb körű betekintést enged a további adatokba is.

5. táblázat: A magyarázó változók egymáshoz való viszonya[9]:

	a háztartások nettó éves jövedelme szerint	**társadalomban elfoglalt szubjektív hely**	**végzettség**	**a szervezet/cég tevékenységét érintő döntések befolyásolása**	**foglalkozási osztályok az ESeC alapján**
a háztartások nettó éves jövedelme szerint	-	0,18	0,26	0,13	0,17
társadalomban elfoglalt szubjektív hely		-	0,21	0,14	0,15
végzettség			-	0,25	0,4
a szervezet/cég tevékenységét érintő döntések befolyásolása				-	0,27
foglalkozási osztályok az ESeC alapján					-

A részletes adatelemzés előtt fontos megjegyezni, hogy az általunk képzett középosztály-változók egymással szignifikánksan összefüggnek, azaz az osztálykategóriák nem egymástól

[9] Az összefüggések erejét a Cramer V-kkel mértük (ami 0-1 közötti értéket vehet fel) – minél magasabb az érték, annál erősebb az összefüggés

teljesen elkülönülő dimenziókat rajzolnak ki. Az látható, hogy a végzettség, az ESeC besorolás és a döntésbefolyásolás erősebben összefügg. A nettó jövedelem és a szubjektív helyzet kisebb erejű összefüggése státuszinkonzisztenciára utal, azonban fontos azt is megjegyezni, hogy a szubjektív közép jóval több embert magában foglal.

Mindezek alapján elmondható tehát, hogy a középosztály-elméletek és -megközelítések különféle osztályozását használtuk az elemzés során. Az elemzés során vizsgált összefüggéseket áttekintve két olyan háttérváltozót lehet azonosítani, mely magyarázatot adhat a magyar középosztály sajátos heterogenitására. A magyar középosztályra vonatkozó következtetések levonása során két aspektust mindig érdemes szem előtt tartani.

1. A magyar középosztályra jellemző a státuszinkonzisztencia. Ezt igazolják a magyarázó változók közötti gyenge összefüggések, melyeket fentebb ismertettünk. Egy státusz-konzisztens társadalomban a végzettség, a nettó kereset, a döntések befolyásolásának képessége, valamint szubjektív- és az objektív társadalmi státusz erősen összefüggne. Ezzel szemben a Magyarországon a végzettség, a kereset, a döntések befolyásolásának képessége és a szubjektív státuszérzet gyengén kapcsolódik egymáshoz. Vannak keveset kereső diplomások, vannak döntéseket befolyásolni nem képes elitek, és vannak alacsony iskolai végzettséggel rendelkező vezetők.

2. A kérdezettek kora és az iskolai végzettség interakciós hatásban áll egymással, emiatt számos az iskolai végzettséggel is szoros kapcsolatban álló státuszváltozó részben a kornak is függvénye. Az érdekérvényesítés tekintetében az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők nem csak azért vannak kedvezőtlenebb helyzetben, mert kevesebbet keresnek és kevesebb közöttük a vezető, hanem azért is mert felülreprezentált körükben a nyugdíjasok aránya.

Az adatok elemzése

Az alábbiakban tehát három nagyobb témakör mentén mutatjuk be a vélemények és jellemzők osztály, illetve rétegződés-szempontú strukturálódását. Ezen három szempont a politikai érdeklődés és önbesorolás, az önkéntes és segítő tevékenységek végzése, valamint végül néhány érdekesebb jellemzőt kiemelünk a családi élet osztályszempontú vizsgálatából. Még egyszer jelezzük, elemzésünk nem törekszik teljességre, pusztán néhány releváns és érdekes adat részletesebb ismertetésére.

Politikai érdeklődés, aktivitás

A politikai érdeklődés legalapvetőbb indikátorát, azaz az explicit kérdésre adott válaszok megoszlását vizsgálva egy érdekes tanulságra juthatunk, mégpedig arra, hogy a hatalmi

dimenzió elkülönül a rétegződés egyéb dimenzióitól, és nem fejt ki olyan egyértelmű irányú hatást, mint akár a szubjektív, akár a jövedelmi rétegződés.

30. ábra: Politikai érdeklődés jövedelmi rétegződés szerint

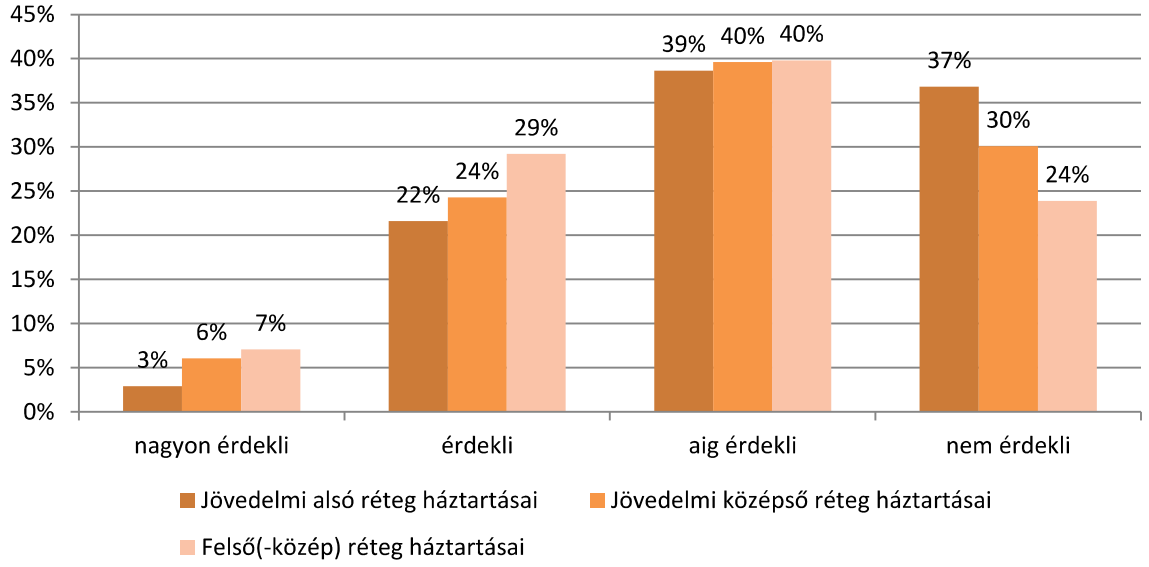

Mint látható, a háromosztatú jövedelmi rétegződés egyértelmű ívet rajzol ki, és bár látványosak, azért mégsem olyan jelentősek a csoportok (főleg a közép- és felsőközép rétegek) közti különbségek. az adatok alapján tehát minél magasabb jövedelmű háztartásban él valaki, annál jobban érdeklődik a politika iránt. Míg a felsőközép réteg több mint harmadát (36%) érdekli, vagy nagyon érdekli a politika, addig a középső csoportoknál ez 30%-os arány. A felső csoportban találhatóknak csak a negyede nem érdeklődik egyáltalán, ez az arány az alsó jövedelmi rétegben 37%-os.

31. ábra: Politikai érdeklődés szubjektív rétegződés szerint

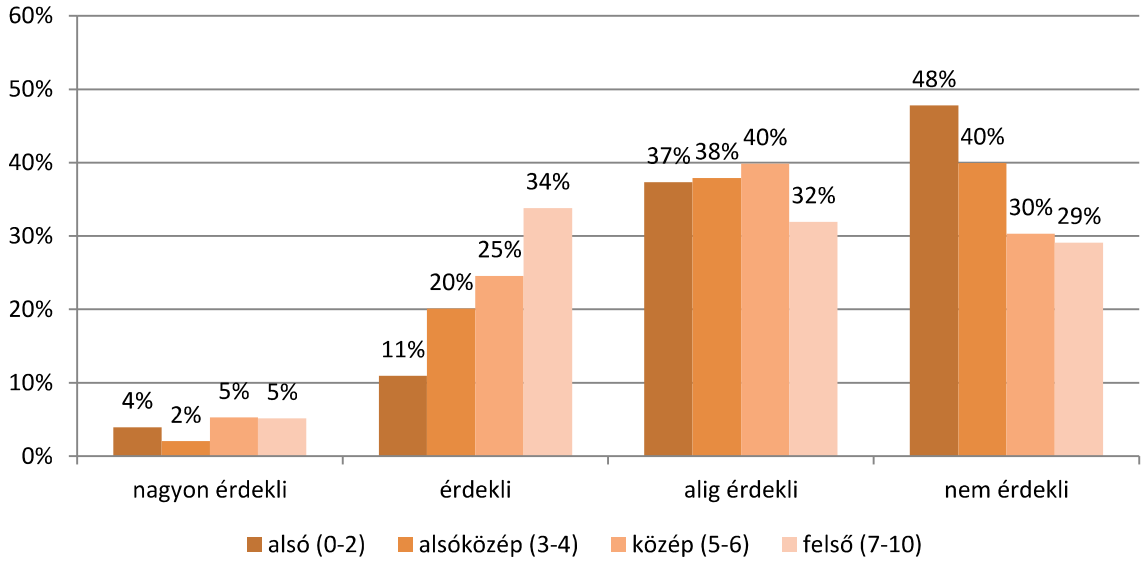

Hasonló tendenciák figyelhetők meg a szubjektív rétegződés vizsgálatakor is, azonban itt a különbségek valamivel elnyúltabbak (fontos azonban azt is jelezni, hogy itt négy csoportról beszélünk, szemben a jövedelmi rétegződés során vizsgált hárommal, és ez is hozzájárul a különbségek széthúzásához). A magukat legfölülre sorolók majdnem kétötöde jelezte, hogy legalább alapszinten érdeklődik a politika iránt (ez nem jelentős eltérés a jövedelmi felsőközép réteg 36%-ától), azonban talán a legérdekesebb adat az, hogy önbesorolás tekintetében a középső és felső csoportok a politikától való teljes elfordulás terén nem különböznek: 29, illetve 30%-uk jelezte, hogy nem érdeklődik a politika iránt.

32. ábra: Politikai érdeklődés hatalmi szint szerint

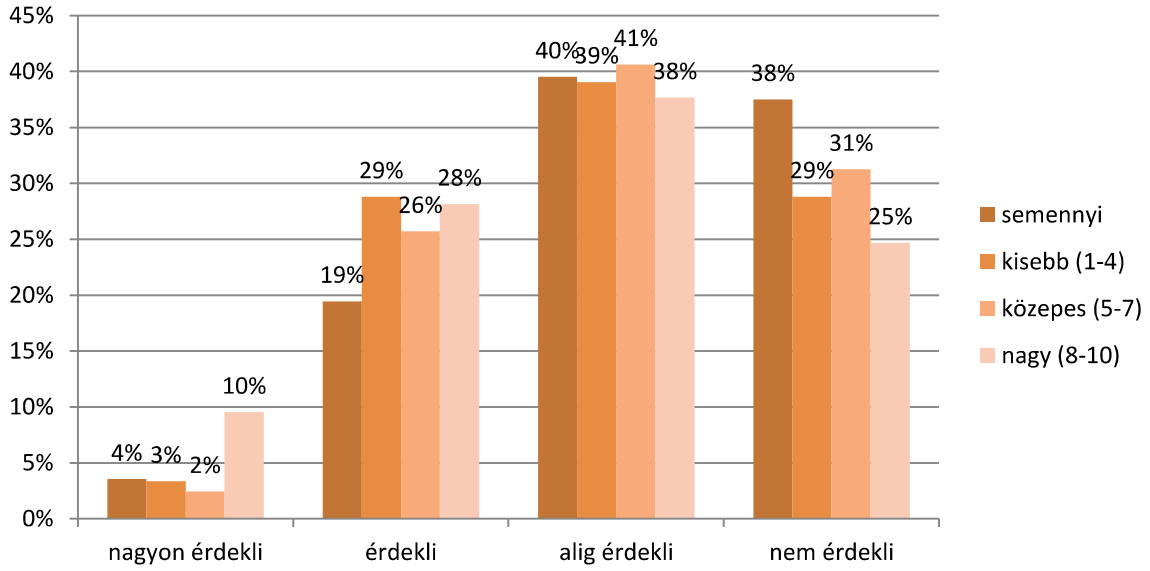

Mint jeleztük, a hatalmi szint az, ahol az eddigi egyértelmű tendenciák némileg felbomlanak. Egyértelmű, hogy a legtöbb hatalommal rendelkezők a politikailal leginkább érdeklődők, ez azzal is összeügghet, hogy a döntéshozó tevékenységükre közvetlenül vagy közvetve a politikai helyzet is hathat. Meglepőbb azonban, hogy a kisebb hataommal rendelkezők érdeklődése is átlag feletti, majdnem harmaduk érdeklődik, s csak 29%-uk jelezte, hogy egyáltalán nem, amellyel a második legkevésbé reprezentált csoport ebben a kategóriában a legbefolyásosabbak mögött. Mivel azt láttuk, hogy a többi csoportban egyértelműen a feljebb lévők az érdeklődőbbek, hipotézisként felvethető, hogy azon inkonzisztens helyzetben lévők, akik a társadalmi ranglétrában anyagi- és életmódbeli jellemzők terén feljebb vannak, azonban ehhez nem jár autonóm döntéshozatali szint, ezt a lemaradást a politikába való intenzívebb beleszólással kívánják kompenzálni.

Érdekes lehet a bal-jobb tengelyen történő önbesorolás vizsgálata is. Mivel itt a különféle osztályozó szempontok terén jelentős különbségeket nem tapasztaltunk, erre csak röviden térünk ki.

33. ábra: Önbesorolás a bal-jobb skálán jövedelmi decilisek szerint

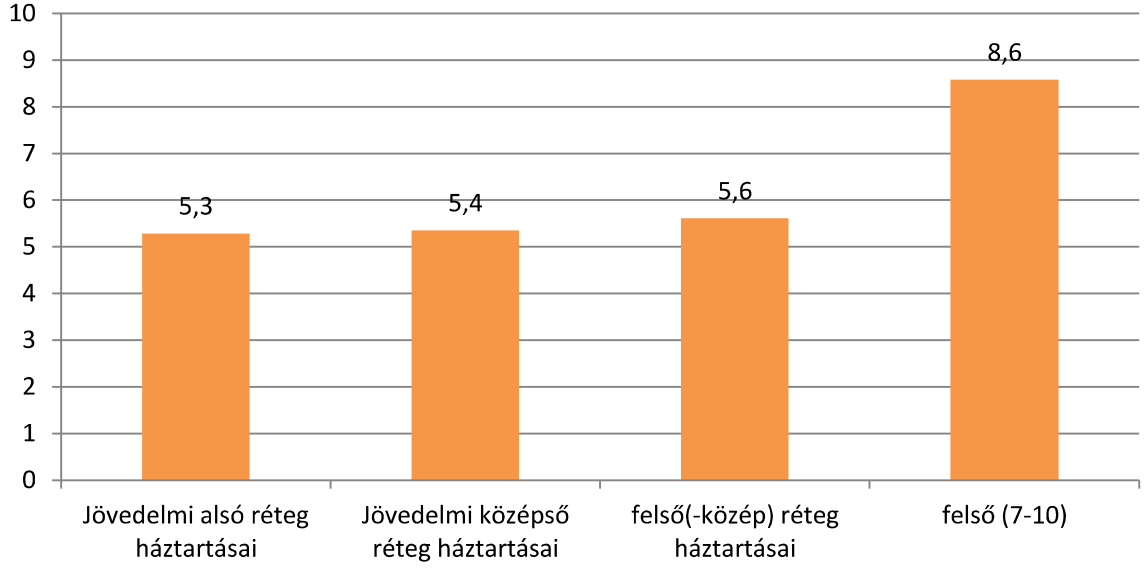

A fenti ábra átlagértékeket mutat, a válaszadóknak egy 0-tól 10-ig terjedő skálán kellett magukat besorolni, ahol a 0-s végpont a baloldalt, a 10-es végpont a jobboldalt jelöli ki. A jövedelmi decilisek szerinti átlagértékek a felső csoport éles elkülönülését mutatják: míg az öszes többi csoportra egy visszafogottabb jobboldali karakter jellemző, a jövedelmi felsőközépben helyezők erősen jobboldaliként jellemezhetők. Hasonló, bár nem ilyen éles eltérés látszik szubjektív önbesorolás esetén: az általunk középsőnek kategorizált csoport átlaga 5,5 ezen a skálán, míg az önbesorolás által felső csoportba sorolhatók átlaga 5,7, így őket jellemzi a leginkább jobboldali karakter, azonban önbesorolás esetén ez az összefüggés kevésbé erős, mint jövedelem szerint.

A következőkben a közélet egy másik dimenzióját, a különböző intézményekbe vetett bizalmi szinteket vizsgáljuk. Noha a nagy témák közül ez a politika fejezetbe került, mivel tanulmányunk céljaihoz ez a megközelítés illeszkedik inkább, meg kell jegyezni, hogy legalább annyira jogos lenne a következő fejezethez csatolni mindezeket, ugyanis az általánosított bizalom szintjét – csakúgy, mint az önkénteskedést, a társadalmi tőke kollektív formájának jellemzőjeként szokás tekinteni. A kontextus megértéséhez érdemes általános és specifikus bizalom fogalmait tisztázni:

> Specifikus bizalomként definiálhatunk minden „arra vonatkozó várakozást, hogy mások (konkrét személyek vagy intézmények) adott szituációban egy bizonyos kiszámítható módon (általunk értékelve pozitívan) fognak viselkedni. Az általánosított bizalom nem más, mint ha mindezt a kiválasztott/értékelt közösség egészére, pontosabban annak bármely, tetszőleges tagjára kiterjesztjük. Az általánosított bizalom tehát nem más, mint egy arra vonatkozó

várakozás, hogy a közösség egyes tagjai, ha bizonyos szituációba kerülnek (egyesével és bármelyikük), azonos módon fognak viselkedni (a hadsereg tagjai közül bármelyik hős lesz), függetlenül attól, hogy melyikük kerül az adott helyzetbe. Az általánosított bizalom tehát a közösség egészének (vagy tetszőleges tagjainak) viselkedésével kapcsolatos várakozás, lényegében a közösség bármelyik tagjával szemben."[10]

A következőkben tehát a specifikus bizalom néhány elemét mutatjuk be társadalmi rétegződés szempontjából. Közvetlen, a társadalmi tőkére vonatkozó tanulságot csak nagyon óvatosan lehet levonni ezen adatokból (Sik Endre a bizalom ezen dimenzióját univerzalisztikus bizalomnak nevezi, amelyben az egyén „kilép személyes kapcsolatainak, közvetlen környezet szubkultúrájának köréből, és az elidegenedett-szakosodott-szolgálatára létrehozott szervezetekbe, illetve az őt körülvevő, de vele személyes kapcsolatban nem lévő emberi közegbe veti bizalmát."[11]) A következőkben ismertetett adatok tehát a társadalmi tőke kollektív megközelítésének egyik részdimenzióját rajzolják ki: a bizalmi dimenzión belüli univerzalisztikus bizalom szintjét. Egy másik dimenzió a civil társadalombeli aktivitás – erről a következő fejezet szól, harmadik pedig a kapcsolati tőke, melyre ez az elemzés az ilyen irányú adatok hiánya miatt nem tud kitérni.

Mint jeleztük, elemzésünk keretrendszere inkább a politikai szempontokra teszi a hangsúlyt, azonban a társadalmi tőke ezen aspektusának figyelembe vétele is fontos tanulságokkal járhat. A következőkben bemutatandó adatok átlagértékeket mutatnak: egy 10-fokú skálán kellett a válaszadóknak a különböző intézményekbe vetett bizalmukat osztályozni, ahol a 0 a bizalom teljes hiányát, a 10-es érték a teljes bizalmat jelentette.

[10] Tóth István György: Bizalomszint, kötelezettségi hálók és társadalmi tőke: előtanulmány. In: Megyesi Márton – Tóth István György (szerk.): *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. Tárki, Budapest, 2005, 13. old.

[11] Sik Endre: A társadalmi tőke és a bizalom. In: i.m., 25.26.o.

34. ábra: Különböző intézményekbe vetett bizalom foglalkozási osztályok szerint - skálaátlagok

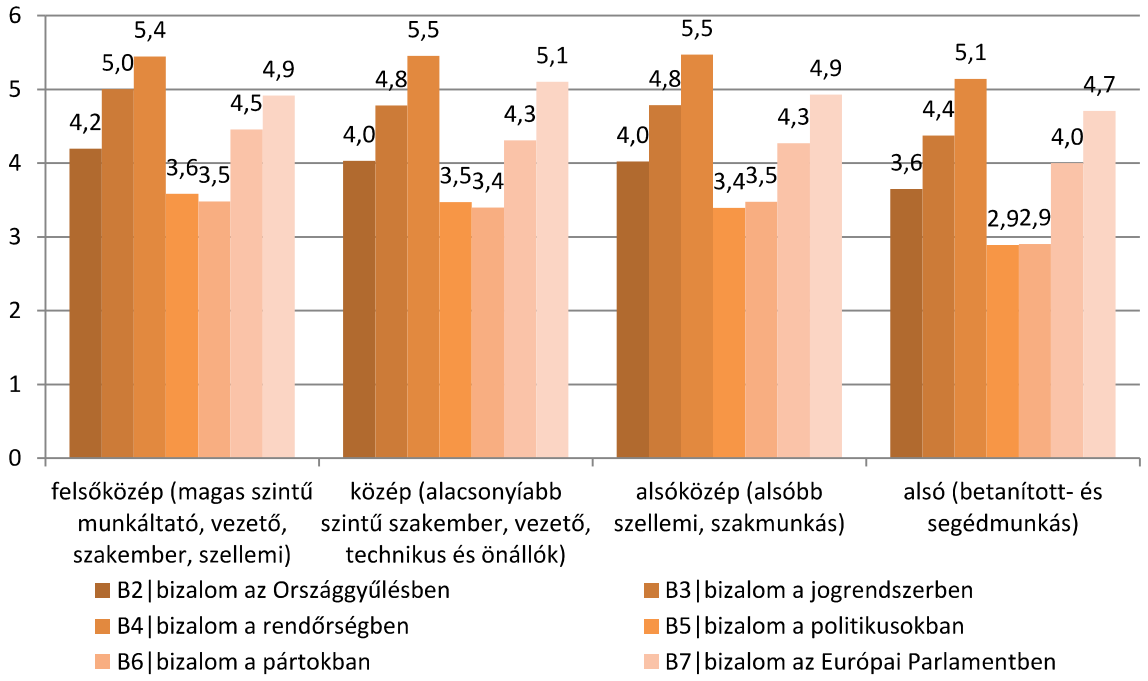

Ha a foglalkozási osztálykategóriák szerint vizsgáljuk a bizalmi szinteket, jelentős különbségeket nem tapasztalunk. általánosságban véve elmondható, hogy a rendőrségbe vetett bizalom átlagosan a legnagyobb (feltűnő, hogy a betanított- és segédmunkások bizalmi szintje alacsonyabb az összes többi csoporténál), míg a pártok és politikusok bizodalma a legalacsonyabb, és ebben a tekintetben is az alsó osztály tűnik ki lefelé: az ő bizalmi szintjük a többi csoporténál is alacsonyabb e tekintetben. A foglalkozási közép egyetlen tekintetben emelkedik el a többi csoporttól: ők vélekednek a legpozitívabban az Európai Parlamentről, 5,1-es átlagos bizalmi szinttel.

35. ábra: Különböző intézményekbe vetett bizalom hatalmi szint szerint

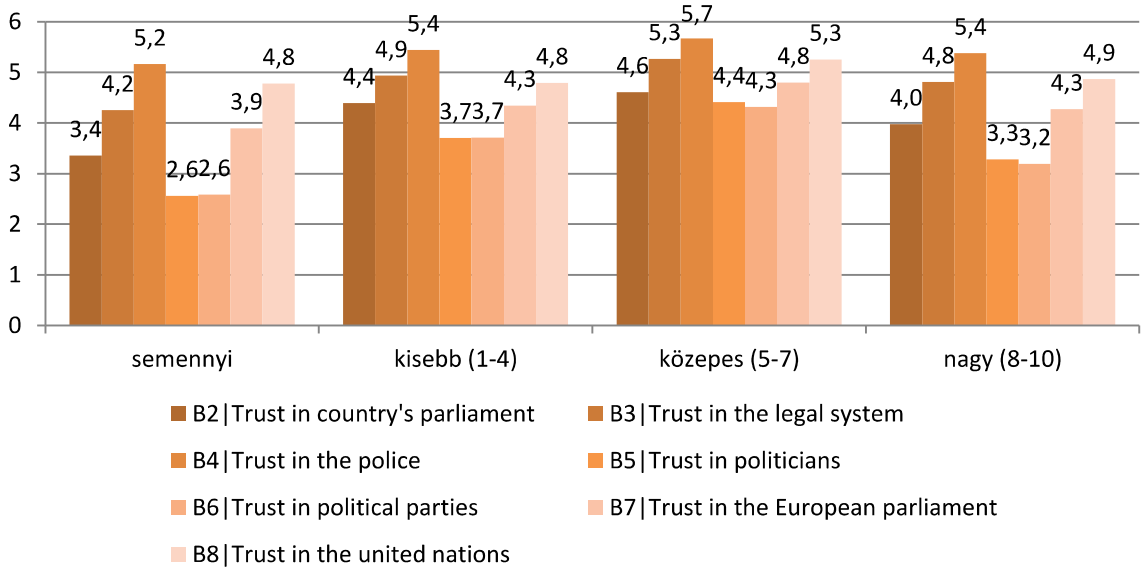

Ha hatalmi szintek szerint nézzük, szintén az Európai Parlament az, amely a középső csoport szempontjából kiemelkedően (legalábbis a többi csoporthoz képest) bizalomteli, emellett esetükben a legmagasabb a rendőrségbe vetett bizalom átlagos szintje is. Összességében is kijelenthető, hogy az univerzalisztikus bizalom szempontjából a köztes hatalmi szinten lévők a legmagasabb helyet elfoglalók: minden tekintetben ők adták a legmagasabb pontokat. Ez fontos tanulság, és érdemes lehetne mélyebbn is vizsgálni.

36. ábra: Különböző intézményekbe vetett bizalom szubjektív rétegződés szerint

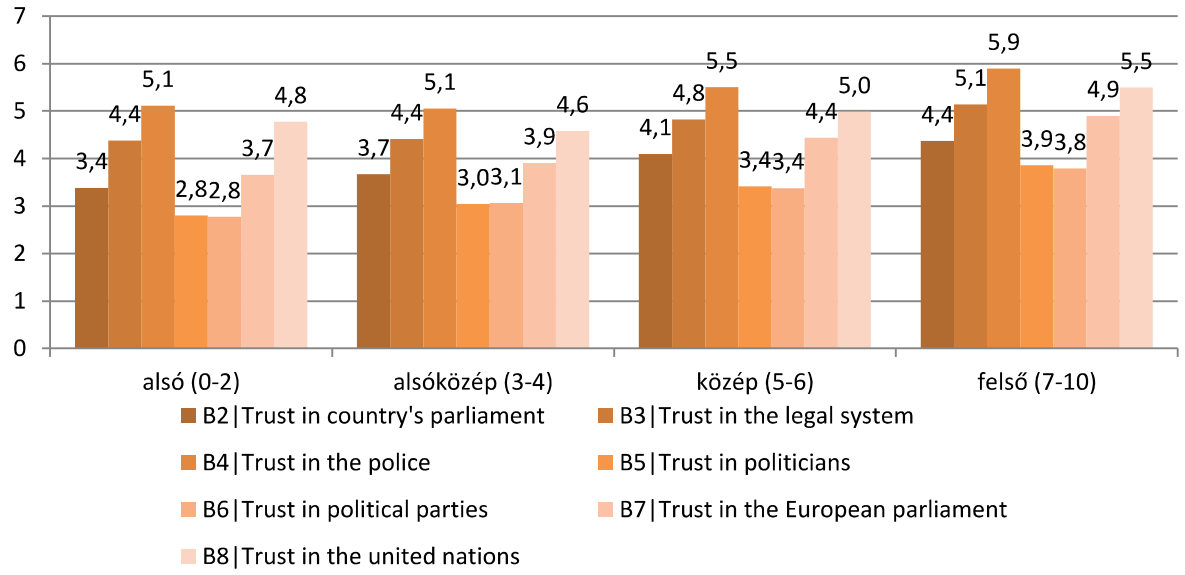

Szubjektív rétegződés szerint már nem mutatható ki az eddig látott tendencia, az Európai Parlament iránt is a legfelső csoport a legelkötelezettebb, és minden téren őket jellemzi a legmagasabb fokú bizalom. Hasonló tendencia látszik a végzettségeket tekintve is: minél magasabb végzettségű csoportot vizsgálunk, annál magasabb fokú az átlagos bizalom valamennyi intézmény esetén

Összességében tehát kettősséget figyelhetünk meg: egyrészt feltűnő, hogy eleve elég alacsony a bizalmi szint a hazai és nemzetközi politikai és államigazgatási rendszer intézményeivel szemben. A legkevésbé negatív kép a rendőrségről és az ENSZ-ről, a legpesszimistább vélekedés a pártokról és politikusokról rajzolódik ki. Emellett az univerzalisztikus bizalom felső-közép jószágként rajzolódik ki: az anyagi, identifikációs szinteken egyértelműen a felső csoporthoz, hatalmi-foglalkozási szinteken inkább a középső csoportokhoz kapcsolódik.

Önkéntesség, segítségnyújtás

A társadalmi tőke kollektív megközelítésének másik fontos dimenziója a civil aktivitás – ennek gyakori mérési módja az önkéntesség – a következőkben ezt elemezzük.

37. ábra: Önkéntes- vagy segélyszervezet munkájába való bevonódás foglalkozási osztályok szerint

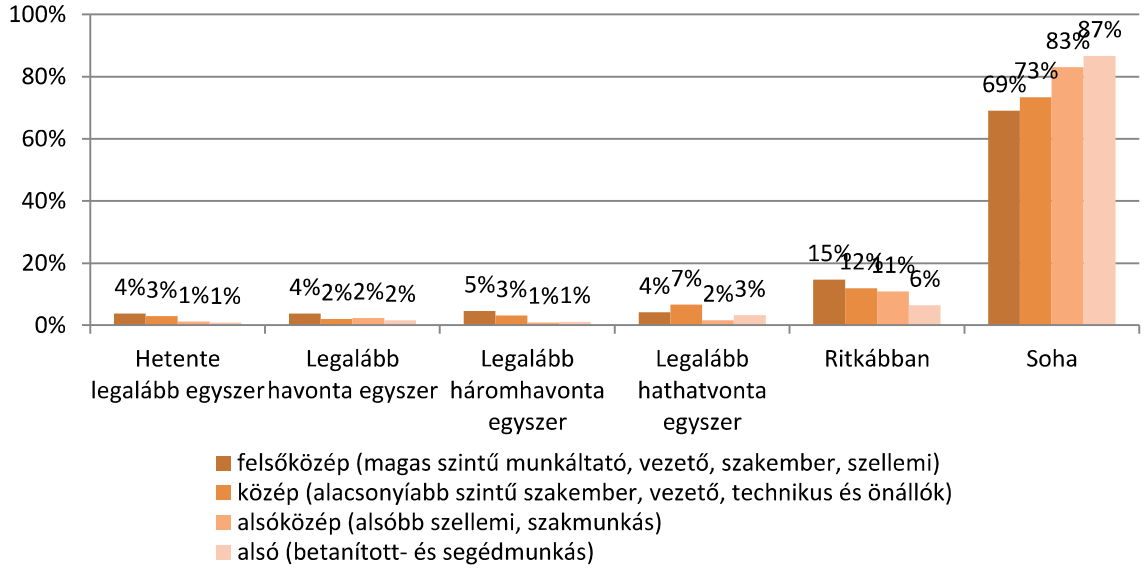

Ennek vizsgálatában a foglalkozási osztályokat emeltük ki, bár tulajdonképpen bármelyik dimenziót tehettük volna, hiszen egyértelműen az látszik, hogy a magasabb státuszúak vesznek inkább részt önkéntes- vagy segélyszervezetek munkájában. Közép-és felső(-közép) csoportok között jelentős különbségek nincsenek, azonban egyértelműen kirajzolódik, hogy a felsőbb csoportok bekapcsolódóása a jellemzőbb. Ez a tendencia rajzolódik ki hatalmi helyzet és szubjektív rétegződés szerint is, annyi kis különbséggel, hogy az önbesorolás szerint alsóközép csoportba tartozók majdnem annyira passzívak ilyen téren, mint a legalsó csoport tagjai (86 ill. 83% nem vesz részt önkéntes tevékenységben).

38. ábra: Másoktól kapott és másoknak nyújtott segítség mennyire jellemző – átlagértékek szubjektív helyzet szerint

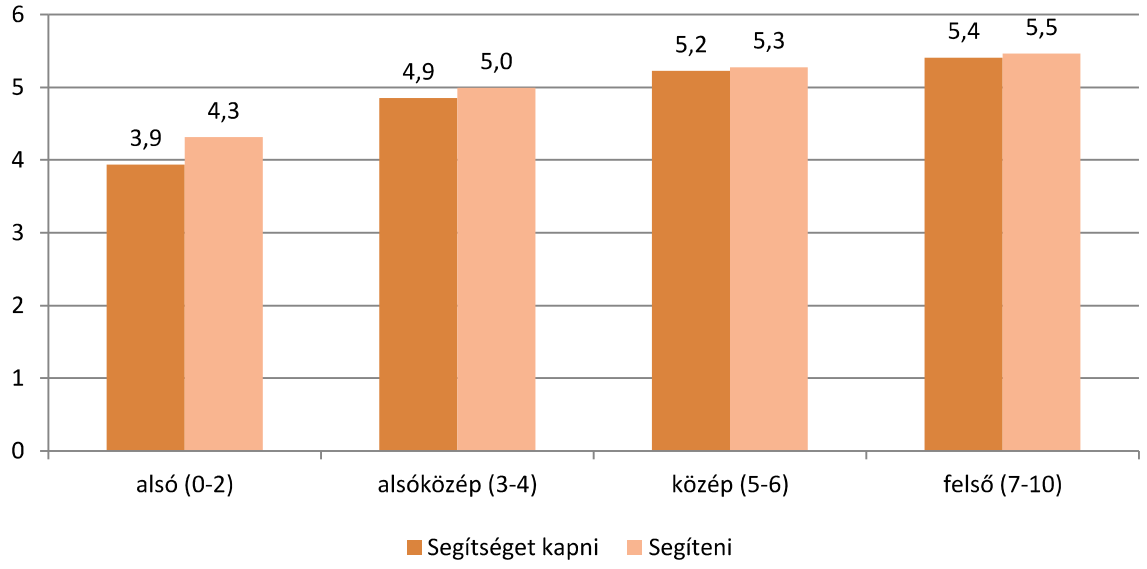

Ugyanez látható a másoktól kapott és másoknak nyújtott segítségek vizsgálatakor is (az ábra átlagértékeket mutat, a skálában a 0 érték a segítség teljes hiányát, a 6-os a teljes meglétét jelentette). A felső csoportokban lévőkre a leginkább jellemző a segítség kapása és nyújtása, azonban ezen a téren a különbségek kisebbek. Feltűnően lecsúsznak azonban ezen a téren a szubjektív alsó csoportokba tartozók, az ő percepciójukban a segítség kapása nagyon kevéssé szerepel. Ez a tendencia figyelhető meg a többi osztálymodellben is, azonban a szubjektív rétegződésben a legnagyobbak a különbségek az átlagértékek között.

Családi állapot

Fontos tanulságokat rejt (és szintén releváns a társadalmi tőke szempontjából) a rétegek családi állapot szerinti vizsgálata, a következőkben röviden erre vállalkozunk.

39. ábra: párkapcsolati státusz foglalkozási osztályok szerint

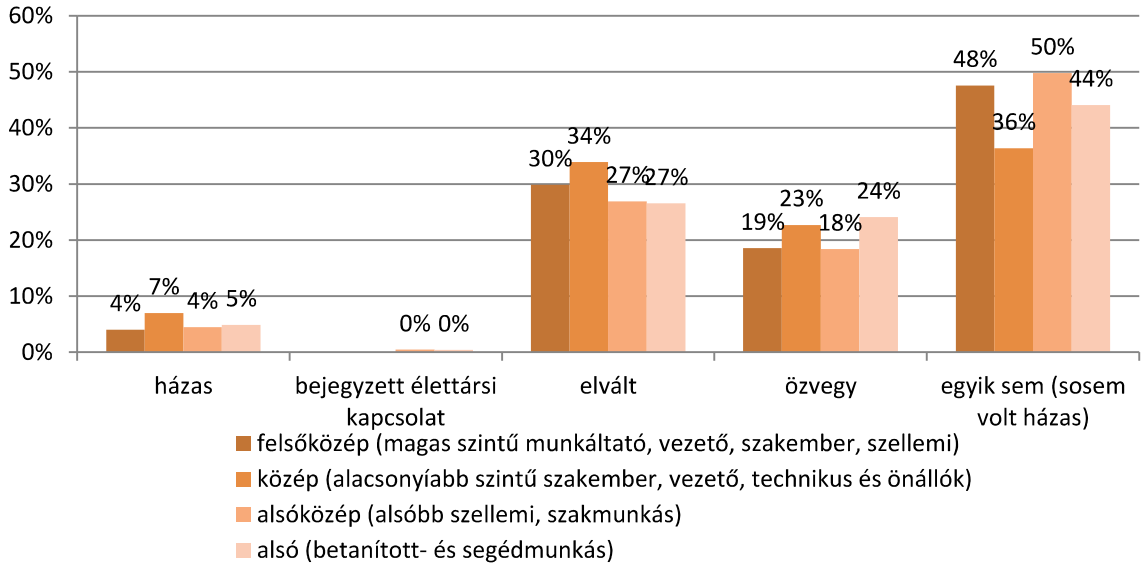

Foglalkozási osztályok szerint az látszik, hogy a középső csoportokra a legjellemzőbb a házas párkapcsolat, ugyancsak rájuk a legkevésbé jellemző az, hogy ne házasodnának meg. A házasságból kimaradók körében az alsóközép foglalkozási helyzetűek a leginkább felülreprezentáltak (felük tartozik e kategóriába), azonban a felső(-közép) csoportra is jellemző a házasság mellőzése (48%-uk nem házasodott meg).

40. ábra: párkapcsolati státusz szubjektív helyzet szerint

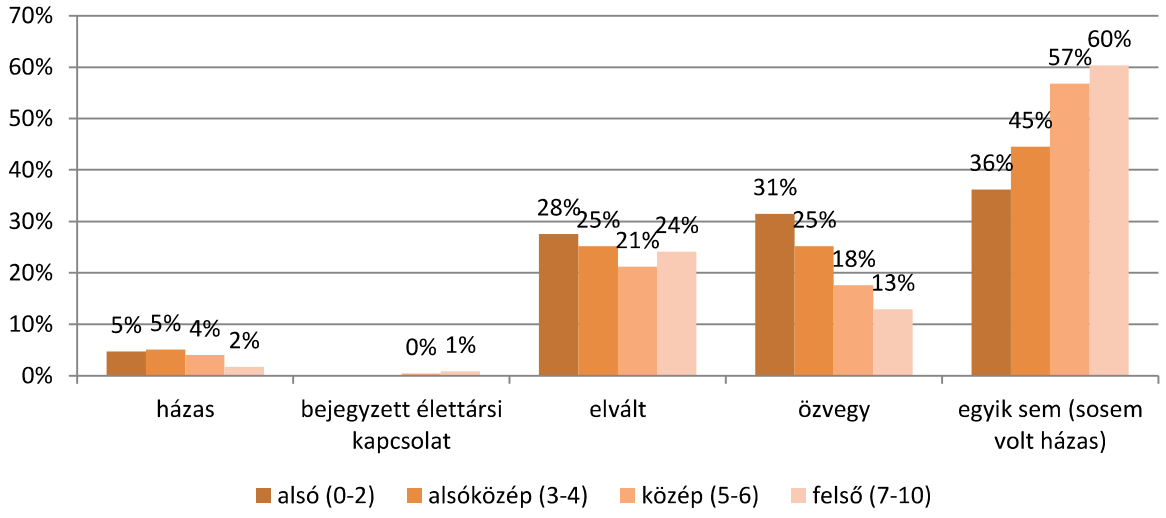

Szubjektív társadalmi helyzet szerint már egyértelműbb tendencia rajzolódik ki: minél feljebb helyezi magát valaki a ranglétrán, annál kevésbé valószínű, hogy házas – emellett látványos a széttartás az alsóbb és a középső-felső csoportok között, az alsó csoportba tartozók mindössze alig több mint harmada nem volt házas, míg a középső és a felső csoportoknál ez az arány háromötöd körüli. Jövedelmek szerinti decilisek szerint a szubjektív helyzethez hasonló tendenciák tapasztalhatók.

41. ábra: párkapcsolati státusz végzettség szerint

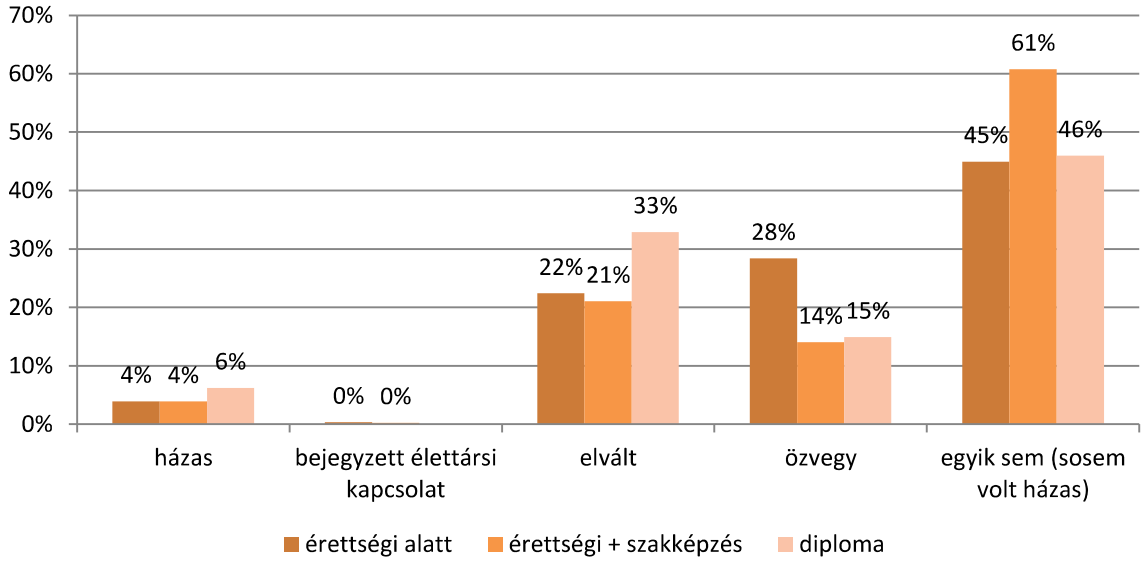

Végzettség szerint azonban nem tapasztalunk ilyen egyértelmű tendenciát. Mind az érettségi alattiakra, mind a diplomásokra jellemző a házasság viszonylag magas szintje (45 ill. 46%-uk nem

volt soha házas), miközben az érettségivel rendelkezők kiemelkedően felülreprezentáltak a soha nem házasodottak körében. Ez, a fentebb ismertetett adatokkal összevetve, azt jelezheti, hogy egyszemélyes háztartás esetén egy érettségi is elég lehet egy stabil közép-felsőközép helyzethez.

IRODALOM

1. Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába, Osiris Kiadó, Budapest.
2. Bauer-Szabó (2009): Ifjúság 2008 Gyorsjelentés SZMI valamint Ifjúság 2008 adatbázis
3. Benda Gyula (1991): A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. in: Századvég,1991/2-3., 169-174.
4. Bourdieu, Pierre (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei, Új Mandátum, Budapest.
5. Huszár Ákos (2012): Foglalkozási osztályszerkezet: elméletek, dilemmák. http://www.szociologia.hu/dynamic/fogoszt_ha.pdf
6. Kolosi Tamás (2000): A terhes babapiskóta, Osiris Kiadó, Budapest.
7. Róbert Péter (2000): Az életstílus meghatározottságának változása, 1982-1998, in: Szociológiai szemle, 1216-2051. 2000. 2. szám
8. Szelényi Iván (1990): Válasz A szocialista vállalkozók című könyvem kritikusainak, In: Szelényi Iván: A poszt-kommunista átmenet társadalmi konfliktusai, MTA PTI, 1992, Budapest, 83.
9. Utasi Ágnes (2000): Középosztály – kapcsolatok, Új Mandátum, Budapest.
10. Valuch Tibor (2001): Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében, Osiris, Budapest.

Felhasznált adatbázisok

11. KSH 2011-es évre vonatkozó Háztartási Költségvetési és Életkörülmények Adatfelvételének (HKEF) SPSS adatbázisa
12. KSH 2009-es évre vonatkozó Európai Lakossági Egészségfelmérésének (ELEF) SPSS adatbázisa
13. A 2012-es évi Európai Társadalmi Felmérés (ESS) adatfelvételének SPSS adatbázisa